

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Caroline Nilsson

När ord står mot ord –
bevisvärdering av muntliga
utsagor

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Ulrika Andersson

Straff- och processrätt

HT 2007

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställning	4
1.2 Avgränsning	4
1.3 Metod och material	5
1.4 Disposition	6
2 BEVISVÄRDERING I BROTTMÅL	7
2.1 Fri bevisföring och fri bevisvärdering	7
2.2 Huvudprinciper i domstolsprocessen	8
2.2.1 Rättvis rättegång	8
2.2.2 Omedelbarhetsprincipen	9
2.2.3 Principen om det bästa bevismaterialet	9
2.3 Bevisbörda	10
2.4 Beviskrav	10
3 BEVISVÄRDERINGSMETODER	12
3.1 Temametoden	12
3.2 Värdeметoden	13
3.3 Alternativa hypoteser	14
3.4 Kommentarer	15
4 VÄRDERING AV MUNTliga utsagor	17
4.1 Vilka krav ställs på den muntliga utsagan?	17
4.2 Den tilltalades erkännande respektive förnekande	18
4.3 Värdering av en utsaga som ändras under processen	19
4.4 Stödbevisning	19

4.5	Kommentarer	20
5	JURIDIK OCH PSYKOLOGI	22
5.1	Vittnespsykologi	22
5.2	Minnesprocessens faser	22
5.2.1	Inkodning	23
5.2.2	Lagring	23
5.2.3	Återgivning	24
5.3	Psykologiskt sakkunnigbevis	25
5.3.1	Bör vittnespsykologer anlitas och i så fall när?	25
5.3.2	Partssakkunnig respektive domstolssakkunnig	26
5.3.3	Hur bör vittnespsykologisk kunskap förmedlas?	26
5.4	Kommentarer	27
5.4.1	Sammanfattande ord	28
6	RÄTTSFALLSANALYS – NJA 1980 S. 725	29
6.1	Bakgrund	29
6.2	Domstolarnas bedömning	29
6.3	Kommentarer	30
7	RÄTTSFALLSANALYS – NJA 1991 S. 83	33
7.1	Bakgrund	33
7.2	Domstolarnas bedömning	33
7.3	Kommentarer	34
8	RÄTTSFALLSANALYS – NJA 1992 S.446	38
8.1	Bakgrund	38
8.2	Parternas utsagor	38
8.3	Domstolarnas bedömning	39
8.4	Kommentarer	40
9	RÄTTSFALLSANALYS - NJA 2005 S.712	45
9.1	Bakgrund	45
9.2	Parternas utsagor	46
9.3	Domstolarnas bedömning	47

9.4	Kommentar	48
10	SLUTSATS	51
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	54
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	56

Summary

The evaluation process of the oral evidence is particularly important in criminal proceedings. Oral evidence is often the deciding factor when the court is attempting to reach a verdict. There is no given method in the code of judicial procedure for the evaluation process. Instead the court uses free evaluation, where the judge can independently search for references in the evaluation which increases the chance of a correct judgment. However, there is a demand that the method is characterized by objectivity which requires both accounts and analysis of the inquiry.

Several methods of the evaluation process of the oral evidence are presented within the doctrine. One of the methods that is used by the court *ex officio* is the arrangement and examination of alternative theories. This results in the alleged crime being proven through an elimination of certain theories and at the same time finding out if the demand of evidence has been achieved. Through the study of cases, particularly NJA 1980 p. 725, I have reached the conclusion that this is a useful model in the evaluation process. In the same case it was shown that for an oral statement to be sufficiently trustworthy, some important criteria must be met. The statement needs to be detailed and consistent. If there is other evidence, the statement should be consistent with this evidence. If the statement is changed during the proceedings the injured party needs to clarify this change. Even the motives of the statement need to be questioned.

The primary purpose of the case analyses is to observe how the court evaluates the oral evidence and if these methods differ from the guidelines set forth by law, preparatory work to the law and doctrine. During my analysis I have noticed that the evaluation of oral evidence does differ from case to case and that the examination of oral statements is not always performed in a satisfactory way. This appears to be the case predominantly in Lower Court. My analysis shows that general impression of trustworthy gets consequences at the evaluation of oral evidence. The support of the judgment sometimes gives the impression that the statement has given a trustworthy impression or impression of being self experienced and this has been used as a summarizing judgment of the reliability of the statement. However, I miss a more draught analysis, which is often excluded. In the case NJA 1992 p. 446, the Supreme Court shows that a guilty verdict cannot be reached for the defendant merely because the injured party appears more trustworthy than the defendant. The court must evenly judge if the demand of evidence is fulfilled.

The described criteria outlined in my paper should only be used as a guideline for the principles that should be followed. Primarily it is not *how* the evaluation process is performed by the court, but more importantly that an orderly analysis is made with honorable motives by the court.

Sammanfattning

Bevisvärderingen av muntliga utsagor spelar ofta en mycket central roll i brottmålsprocessen. Enligt rättegångsbalken finns det ingen given metod att tillgå vid prövning av bevisens styrka, istället stadgas att rätten skall använda sig av principen om fri bevisvärdering. Enligt principen om fri bevisvärdering står det domaren fritt att söka referenser för sin värdering av fakta i målet. Denna frihet syftar till att åstadkomma ett korrekt resultat i domen. Det finns dock krav på att metoden måste präglas av objektivitet vilket innebär att det fordras en redovisning och analys av rättens utredning.

Inom doktrinen har det presenterats en bevisvärderingsmetod som går ut på att rätten ex officio ställer upp och prövar alternativa hypoteser. Genom denna metod bevisas det påstådda brottet genom att friande hypoteser gallras bort och samtidigt kan rätten finna svar på frågan om beviskravet är uppnått. Min slutsats, att det är en praktiskt användbar bevisvärderingsmodell som förbättrar säkerheten vid bevisprövningen, har jag kommit fram till bland annat genom rättsfallsanalysen av NJA 1980 s. 725. I samma rättsfall kan utläsas några kriterier som en muntlig utsaga bör nå upp till för att den skall kunna betecknas som tillräckligt trovärdig; berättelsen skall vara detaljerad och konsekvent och finns det annan bevisning i målet skall utsagan vara förenlig med denna. Om utsagan ändras under processens gång måste målsäganden kunna förklara detta. Även motiven för utsagan måste ifrågasättas.

Rättsfallsanalyserna har jag genomfört för att kunna besvara frågan hur domstolen kan gå tillväga vid bevisvärdering av muntliga utsagor och om denna metod skiljer sig från de riktlinjer som presenterats i lag, förarbeten och doktrin. Av bakgrund till de rättsfallsanalyser jag gjort har jag noterat att metoderna för bevisvärdering av muntliga utsagor skiljer sig åt från fall till fall och att kravet på en fullgod utredning och analys av den muntliga utsagan inte tillgodoses på ett helt tillfredsställande sätt. Detta synes framförallt vara fallet i tingsrätterna men även i viss mån i hovrätterna. Min analys visar att allmänna trovärdighetsintryck får konsekvenser vid bevisvärderingen av muntliga utsagor. Domskälen ger ibland intryck av att utsagan gett ett trovärdigt intryck eller intryck av att vara självupplevd och detta har använts som en sammanfattande bedömning av utsagans tillförlitlighet. Vad jag saknar är en mer djupgående utsageanalys, vilken ofta utesluts. Som HD ger uttryck för i NJA 1992 s. 446 räcker det inte att målsäganden är mer trovärdig än den tilltalade för att en fällande dom skall kunna komma till stånd. Domstolen måste även bedöma om beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel” är uppfyllt.

De kriterier jag redogjort för i uppsatsen är endast något som kan betraktas som riktlinjer som *bör* följas. Det primära är inte *hur* rätten utför bevisvärderingen, istället är det viktiga att resultatet av utredningen motiveras av domstolen och att en ordentlig analys görs.

Förkortningar

HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk tidskrift
Kap	Kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
Red	Redaktör
RF	Regeringsformen
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

Denna uppsats syftar till att utreda gällande rätt på området om bevisvärdering av muntliga utsagor i brottmålsprocessen. Jag uppnår detta syfte genom att behandla och analysera de relevanta rättskällorna.

Min frågeställning är uppdelad i två delar. Den första delen utgår från hur regleringen av bevisvärderingen ser ut i lag, förarbeten och doktrin medan den andra delen utgår från hur bevisvärderingen kan gå till i praktiken. Jag kommer i denna del av arbetet undersöka en del av praxis mer ingående, rättsfallsanalyserna består därför av de mest centrala domarna på området. Frågeställningen lyder enligt följande:

Hur bör bevisvärderingen utföras av muntliga utsagor enligt svensk lag, förarbeten och doktrin?

Genom att granska en del av praxis på området frågar jag mig också hur domstolen kan gå till väga vid bevisvärdering av muntliga utsagor i brottmålsrättsprocessen och om detta tillvägagångssätt stämmer överens med riktlinjerna i lag, förarbeten och doktrin.

1.2 Avgränsning

Muntliga utsagor förekommer i processer såväl vid brottmål som vid tvistemål. Jag har valt att endast fokusera på muntliga utsagor i brottmålsprocessen och lämnar därmed tvistemålen därhän, dels eftersom processreglerna ser något annorlunda ut vid tvistemålsprocessen och dels för att ämnesområdet skulle bli alltför omfattande för att rymmas inom detta arbete.

Eftersom jag valt att inte belysa frågeställningen ur ett internationellt perspektiv har litteraturen avgränsats till att enbart omfatta svensk litteratur inom problemområdet.

I min undersökning av praxis har jag valt att titta på några rättsfall och granska dessa närmare. Jag har för rättsfallsanalysen valt ut fyra centrala rättsfall där den muntliga utsagan varit av central betydelse vid bevisvärderingen. Den måltyp som jag avgränsar mig till i rättsfallsanalysen är sexualbrottsmål. I samtliga domar har åklagarens ansvarsyrkanden innefattat grov kvinnofridskränkning och/eller våldtäkt. En åtalspunkt rör misshandel inom familjen. Sexualbrottsmål är en måltyp med särskilda bevisvårigheter eftersom det ofta saknas både teknisk bevisning och vittnen, vilket innebär att det bara finns ord-mot-ord kvar att grunda ett

rättsligt resonemang på. Från dessa urvalskriterier har jag valt ut de fyra domarna som är centrala på området.

Anledningen till att jag valt just HD-fall är att jag vill jämföra de olika instansernas metod vid bevisvärderingen och för att HD genom sin prejudicerande verksamhet klargjort viktiga delar av domstolarnas bevisvärderingsmetod. Urvalet representerar endast en liten del av de brottmålsdomar där den muntliga utsagan varit av central betydelse vid bevisvärderingen, därför har jag valt de mest centrala målen på området. Alla fyra domar har särskilt intressanta inslag för min analys. Bland annat behandlas betydelsen av stödbevisning samt psykologiskt sakkunniga som hjälpmedel vid bevisvärderingen av muntliga utsagor. Dessutom fokuserar jag på vad det ställs för krav på bevisningen respektive gärningsbeskrivningens precisering för en fällande dom. I ett av målen visar HD hur beviskravet prövas genom att ställa upp alternativa hypoteser till åklagarens gärningsbeskrivning. Jag är medveten om att det är svårt att finna en exakt slutsats på ett material som grundar sig på så få domar men eftersom min utgångspunkt är att närmare granska en del av praxis och därmed hur domstolarna *kan* gå till väga vid bevisvärderingen anser jag att det gynnar min analys att istället behandla ett fåtal rättsfall lite närmare.

1.3 Metod och material

Jag har använt mig av en traditionell rättsdogmatisk metod vilket innebär att jag har tolkat gällande rätt utifrån lag, förarbeten, doktrin och praxis inom området bevisvärdering av muntliga utsagor i brottmålsprocessen. Jag har systematiserat och strukturerat inom ämnesområdet befintligt källmaterial. Dessutom har jag fokuserat mycket på egen analys av materialet, dels i form av en löpande analys och dels genom mer djupgående rättsfallsanalyser.

Jag vill klargöra mitt val av litteratur på framförallt tre punkter. Som framgår av litteraturförteckningen har jag använt mig av mycket material skrivet av Christian Diesen, professor i processrätt vid Stockholms universitet. Sedan sin doktorsavhandling 1993 har han framförallt sysslat med bevisvärdering i brottmål och skrivit flera böcker i ämnet.¹ Diesens framträdande roll inom ämnet är anledning till att jag använt mig mycket av hans verk. Det kan vara problematiskt att luta sig alltför mycket mot en och samma författare eftersom det finns risk för en något onyanserad bild av ämnesområdet. Detta anser jag att jag har avhjälp genom att läsa Diesens verk extra kritiskt. Även det faktum att Diesen är en auktoritet inom området som flera forskare kontinuerligt refererar till, försvarar att jag hänvisar till Diesen i så stor utsträckning.

Annan litteratur som varit av särskilt användbar i mitt skrivande är Lena Schelins doktorsavhandling ”Bevisvärdering av utsagor i brottmål” från 2006.

---

¹<http://www.juridicum.su.se/jurweb/kontakt/person.asp?personid=25>

Ett avsnitt är tvärvetenskapligt och behandlar juridik och psykologi och dess samband inom bevisrätten. Här har jag givetvis inte enbart använt mig av juridisk litteratur, istället har jag även vänt mig till den psykologiska disciplinen och inhämtat kunskap från främst Nils Wiklund och Pär Anders Granhag, båda docenter i psykologi.

1.4 Disposition

Jag har valt att disponera uppsatsen efter samma sätt som frågeställningen. Jag inleder med att deskriptivt redogöra för rättsområdet som sådant, vilket innebär att jag dels beskriver de grundläggande bestämmelserna och principerna vid bevisvärderingen i brottmål och dels diskuterar de bevisvärderingsmetoder som debatterats inom den juridiska doktrinen. Ett annat avsnitt är tvärvetenskapligt och behandlar hur juridik och psykologi hör ihop inom bevisvärderingen. Efter detta fokuserar jag på hur bevisvärderingen av muntliga utsagor går till i praktiken. Analysen sker löpande genom arbetet men består även av en omfattande rättsfallsanalys i slutet av arbetet, för att sedan sammanfattas i slutsatsen. Även de deskriptiva avsnitten avslutar jag med en kort kommentar.

2 Bevisvärdering i brottmål

2.1 Fri bevisföring och fri bevisvärdering

Fri bevisföring innebär att det i princip inte finns några begränsningar i den bevisning som part får anföra till styrkande av sin sak. Detta innebär att det i princip inte finns förbud om att vissa utsagor inte får tas upp i rättegången.² Härmed finns det inte något förbud mot att ta upp utsagor som åtkommit på olämpligt eller olagligt sätt. Som exempel på detta tillåts överskottsinformation som kommit fram vid hemlig telefonavlyssning att användas som bevisning i rättegång.³ Även om bevisningen tillåts, kan tillkomstsättet dock påverka vilket värde bevisningen får i bevisvärderingen. Det tycks kanske vara så att den fria bevisföringen inte har några begränsningar. Detta stämmer emellertid inte. En begränsning utgörs av att en utsaga som har åtkommit på ett klart otillbörligt sätt inte är tillåten. Exempel på detta är erkännanden som framtvingats under tortyr, som kränker den tilltalades rätt till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen.⁴ En bortre gräns för den fria bevisprövningen har härmed kommit att utvecklas genom Sveriges konventionsåtaganden.⁵

Att värdera bevisningen i målet är ett av de mest centrala momenten inom rättskipningen. Enligt principen om den fria bevisvärderingen är domaren inte bunden av några givna metoder vid prövning av bevisens styrka. I princip står det domaren fritt att, inom ramen för rådande värderingar i samhället och inom rättstillämpningen, söka referenser för sin värdering av fakta i målet. Denna frihet syftar till att åstadkomma ett korrekt resultat i domen. Även om metoden för värderingen skiljer sig, måste resultatet kunna motiveras. Om en tilltalad ska fällas till ansvar eller inte får aldrig bero av vem som dömer.⁶

I RB 35:1 har den fria bevisföringens princip slagits fast. Eftersom det inte finns någon given metod för bevisprövningen är lagbestämmelsen allmänt hållen. Stadgandet ser ut enligt följande:

”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.

Vad om verkan av visst slag av bevis är stadgat vare gällande.”

Regeln anger att rätten vid bevisvärderingen skall beakta allt som förekommit i målet men inte på vilket sätt olika bevis skall värderas. Denna värderingsfrihet är kärnan i den fria bevisprövningen. Domaren skall

---

² Ekelöf s. 20

³ Se NJA 2003 s. 323

⁴ Mer om detta finns att läsa under kapitel 2.2.1

⁵ Schelin s. 20

⁶ Diesen: Bevisprövning i brottmål, s. 7

bedöma vad åklagaren bevisat i målet och han är inte bunden av några uppställda rättsregler.⁷

Det krav och de slutledningsprinciper för bevisvärderingen som uttrycks i förarbetena innebär att domaren inte får grunda sitt avgörande på en rent subjektiv uppfattning rörande de olika bevisens värde.⁸ Domarens sociala intressen, moraluppfattningar och fördomar får inte inverka i det enskilda fallet. Det är av stor vikt att domaren tillämpar en metod som präglas av objektivism för att så långt som möjligt minimera risken för materiellt felaktiga domar. Objektivitetsprincipen regleras i RF 1:9, där det uppställs ett krav på saklighet och opartiskhet i den dömande verksamheten, bestående i att domstolarna skall behandla lika fall lika. Detta objektivitetskrav för med sig ett krav på redovisning i domen angående vilka fakta som värderats och hur de värderats samt ett krav på analys.⁹

För att minimera risken för att subjektiva värderingar påverkar utslaget har lagstiftaren särskilt poängterat att avgörandet inte får grundas på helhetsintrycket av processmaterialet. Istället skall varje bevis analyseras och värderas var för sig innan en slutlig sammanställning sker. Grundsatsen, att delarna bedöms före helheten, är central för den fria bevisvärderingen.¹⁰

2.2 Huvudprinciper i domstolsprocessen

När rättegångsbalken infördes år 1948 genomfördes en genomgripande förändring av förfarandet vid de allmänna domstolarna. Ett friare system för att värdera bevisning växte fram. Den nya rättegångsordningen grundas helt på att mål ska avgöras vid en muntlig och koncentrerad huvudförhandling.¹¹ Det har skapats ett antal allmänna processprinciper att ta hänsyn till vid bevisföringen. Det finns principer som skyddar den misstänktes integritet, såväl under förundersökningen som under själva processen. Särskilt under rättegången finns principer som har till uppgift att ge den tilltalade skydd mot rättsövergrepp och godtycke vid den slutliga prövningen.¹²

2.2.1 Rättvis rättegång

I artikel 6 i den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna regleras den tilltalades rätt till en rättvis rättegång under rubriken ”*fair trial*”. Vad som menas med en rättvis rättegång är något som Europadomstolen tolkat genom sina avgöranden. En grundläggande princip är att en part skall bli hörd av domstolen, han skall ges tillfälle att framföra stöd för sin sak. I brottmål skall processen grundas på principen att den som är oskyldig inte skall kunna bli dömd för brott. Den tilltalade måste ges de rättigheter som är nödvändiga för att han skall kunna försvara sig på ett

---

⁷ Lindell s. 96

⁸ SOU 1938:44 s. 377f.

⁹ Diesen: Likhet inför lagen, s. 78

¹⁰ Diesen: Bevisprövning i brottmål, s. 34

¹¹ Prop 1986/87:89 s. 63

¹² Schelin s. 19

fullgott sätt. Särskilt utmärkande för en rättvis rättegång är att parterna är likställda i processen och att proceduren inte gynnar den ena parten på den andre partens bekostnad. Här skall dock nämnas att principen i brottmål inte hindrar att den tilltalade i olika hänseenden har en mer förmånlig ställning än åklagaren i processen. Detta är nödvändigt för att reducera risken att den tilltalade finnes vara skyldig för ett brott som han inte begått.¹³

2.2.2 Omedelbarhetsprincipen

I RB 17:2 och 30:2 regleras *omedelbarhetsprincipen*. Denna princip innebär att domen får grundas endast på processmaterial som läggs fram vid huvudförhandlingen. Vad som framkommit under förundersökningen räknas inte som bevismaterial, såvida detta inte upprepas under huvudförhandlingen. Den verkliga och slutliga utredningen av brottet skall ske i rätten. Genom denna princip vill man skapa goda förutsättningar för en värdering av hela materialet i ett sammanhang.¹⁴

Principen om bevisomedelbarhet innefattas också i omedelbarhetsprincipen. Denna regleras i RB 35:8. Med detta menas att rättens ledamöter med egna sinnen skall få ta del av bevisningen i direkt form. Vittnen och parter ska som huvudregel avge sina berättelser muntligen. Detta ökar möjligheten att få personers trovärdighet och deras uppgifter närmare belysta.¹⁵

2.2.3 Principen om det bästa bevismaterialet

Från omedelbarhetsprincipen har även *principen om det bästa bevismaterialet* vuxit fram. Denna innebär att man skall använda sig av det bevismedel som medför den säkraste bevisningen.¹⁶ Ett vittnesmål skall till exempel upptagas på bästa sätt, det vill säga genom att vittnet lämnar sin utsaga direkt inför rätten så att domaren på bästa sätt kan bedöma dennes trovärdighet.¹⁷ Principen om det bästa bevismaterialet kan dock åsidosättas då detta anses nödvändigt. Ett vittne kanske är allvarligt sjuk och måste höras på sjukhus. Ett annat exempel kan vara att kostnaderna för vittnets resa till domstolen där huvudförhandlingen äger rum inte står i rimligt förhållande till värdet av att vittnet hörs direkt vid huvudförhandlingen. Vid bedömningen av vad som är rimligt får man beakta både målets vikt och vittnesutsagans betydelse för utredningen. På detta sätt kan principen åsidosättas genom att bevisning förebringas genom vittnesintyg och förundersökningsprotokoll.¹⁸

---

¹³ Danelius s. 217f.

¹⁴ Ekelöf s. 21f.

¹⁵ Schelin s. 27

¹⁶ SOU 2001:103, s. 201

¹⁷ Bring m.fl. s. 92

¹⁸ Ekelöf s. 30f.

2.3 Bevisbörda

I brottmål är det åklagaren som har bevisbördan för samtliga omständigheter som måste föreligga för att den tilltalade skall kunna fällas till ansvar. Bevisbördan omfattar både objektiva och subjektiva rekvisit. Detta är en viktig princip då man vill motverka att oriktiga straffdomar meddelas. På detta sätt är det upp till åklagaren att bevisa den tilltalades skuld, den tilltalade behöver således inte bevisa någonting. Det är ett starkt samhällsintresse som ligger bakom orden ”*Hellre må tio skyldiga gå fria än en oskyldig bli fälld*”. Straffrättskipningen får inte skapa otrygghet för medborgarna. Om den tilltalade har bevisbördan, kan det ju hända, att en oskyldig fälls till ansvar, just därför att han inte lyckas prestera tillräcklig bevisning för sin oskuld.¹⁹

Åklagaren skall dessutom svara för utredningen i målet, det vill säga för bevisningen och dess eventuella brister. Här har åklagaren objektivitetsplikt. Detta innebär att han är skyldig att även beakta de omständigheter som är till den misstänktes fördel.²⁰ Åtal får som huvudregel bara väckas om åklagaren på goda grunder kan förvänta sig en fällande dom.²¹ Åklagaren har lyckats bevisa den tilltalades skuld om rätten är villig att godta hans gärningstes. Om rätten däremot är tveksam till beviskravets uppfyllande, skall de använda sig av principen ”in dubio pro reo” (vid tvivel för den tilltalade). Rätten skall då hellre fria än fälla för att så långt som möjligt hindra att någon oskyldig fälls till ansvar.²²

2.4 Beviskrav

Med begreppet beviskrav menas den styrka bevisningen måste ha för att ett visst förhållande ska anses vara bevisat.²³ För en fällande dom krävs att det föreligger stark bevisning mot den tilltalade. Inom juridiken används dock inte något absolut sanningsbegrepp. Av flera skäl måste rätten arbeta med en felmarginal. Om sanningskravet var absolut skulle de flesta brottslingar gå fria, eftersom bevisningen sällan är komplett och därför inte leder till ett hundra procent säkert avgörande. Därför går det inte att uppställa ett beviskrav som kräver fullständig säkerhet, men samtidigt måste kravet vara så pass högt att risken för felaktiga domslut minimeras.²⁴ Lagstiftaren har avstått från att ge domstolarna en klar definition av beviskravet. Istället har man överlämnat åt HD att i sin rättsbildande verksamhet utforma normer och riktlinjer för denna prövning. Normen för beviskravets styrka myntades för första gången i HD:s prejudikat NJA 1980 s. 725. Där fastställs att det för fällande dom skall krävas att den tilltalades skuld är ”*ställd utom rimligt*

---

¹⁹ Ekelöf s. 113f.

²⁰ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 65

²¹ Schelin s. 55

²² Ekelöf s. 113f

²³ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 74

²⁴ Schelin s. 58

tvivel".²⁵ Vad menas då med "utom rimligt tvivel"? Diesen menar att det handlar om en bedömning av huruvida en redan stark bevisning för den tilltalades skuld också är så stark att åklagarens gärningspåstående utgör den enda rimliga förklaringen till fakta i målet.²⁶ Gregow anför att det "praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig" eller att "domstolen (domaren) måste vara fullständigt övertygad om att den åtalade är skyldig".²⁷

---

²⁵ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 120f.

²⁶ Diesen, JT 1996/97 s. 525f.

²⁷ Gregow, s. 511

3 Bevisvärderingsmetoder

På frågan om vilken metod som bör användas vid fastställande av fakta vid fri bevisvärdering ger RB 35:1 och dess förarbeten knapphändiga svar. Som jag nämnt i kapitel 2.1 stadgas det i RB 35:1 att domaren, efter allt som förekommit, skall avgöra vad i målet är bevisat.²⁸ Förarbetena uttrycker endast på ett allmänt sätt de principer som domstolen har att beakta vid bevisprövningen. Utgångspunkten är dock att bevisbedömningen skall vara objektiv.²⁹

Även om det råder fri bevisvärdering behövs regelmässigt någon form av metodik i värderingen för att ett godtagbart resultat skall uppnås. Flera metoder för bevisvärdering har presenterats inom den juridiska doktrinen i form av modeller eller formler. Exempel på detta är *temametoden* och *värdeметoden*. Båda metoderna anknyts till en sannolikhetskalkyl och bygger på matematiska teorier.³⁰

Det har dock uppstått en klyfta mellan den bevisrättsliga doktrinen och den praktiska bevisvärderingen. Praktiker menar att sannolikhetskalkyler inte kan tillämpas i domstolarna. De menar att det är omöjligt att göra bevisprövning till en fråga om formler.³¹ Den bevisvärderingsmodell som dominerar i praktiken är istället en metod som går ut på att *ställa upp och pröva alternativa hypoteser*.³² Nedan följer en kort genomgång av de tre bevisvärderingsmetoderna.

3.1 Temametoden

I temametoden prövas om det är möjligt att det aktuella temat kan ha gett upphov till det bevis som värderingen handlar om. Man börjar med en viss ursprungssannolikhet för temat och bedömer hur denna sannolikhet ökar eller minskar när en konkret omständighet tillförs temat. När sedan ett nytt faktum tillförs temat får man en ny ursprungssannolikhet att utgå ifrån. Prövningen förlöper på detta sätt tills alla framlagda bevis är införda. Säkerheten i sannolikhetsberäkningen beror på hur många relevanta variabler man har möjlighet att beakta. Detta innebär att ju fler faktorer bedömaren kan ta in i sin beräkning, desto säkrare blir resultatet.³³ Diesen har klargjort ovanstående beskrivning med hjälp av ett exempel: om man misstänker att orsaken till en bilolycka är för hög hastighet finns det en viss ursprungssannolikhet för detta tema redan innan bevisning upptas. Detta eftersom många olyckor har just denna orsak. Nedan visas att man får nya ursprungssannolikheter att utgå ifrån när nya faktum tillförs temat.

---

²⁸ Lindell s. 134

²⁹ SOU 1938:44 s. 377

³⁰ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 9f.

³¹ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 9

³² Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 120

³³ Diesen: *Bevis*, s. 37f.

- Ett vittne säger att bilen körde alldeles för fort → sannolikheten för temat ökar.
- Ett annat vittne säger att föraren höll lagstadgad hastighet → sannolikheten för temat minskar.
- Den tekniska utredningen visar att uppmätt bromsspår tyder på hög hastighet → sannolikheten för temat ökar.
- Bilens däck var slitna → sannolikheten för temat minskar.

Ekelöf menar att det finns en riskfaktor med ursprungssannolikhetens styrande roll, som i praktiken kan innebära att man avslutar prövningen innan tillräckligt många faktorer har tagits in i bilden. Därför menar Ekelöf att metoden passar bättre för dispositiva tvistemål där prövningen begränsas till de faktorer som parterna ansett relevanta.³⁴ Även Diesen ställer sig kritisk till temametodens tillämpning i brottmål. Han menar att temametoden utmärks av ett ”vågskålstänkande”. Genom att lägga de framlagda bevisen i skålar för respektive mot temat söker man avgöra om den förra väger över så mycket att beviskravet kan anses vara uppfyllt. Faran med metoden blir särskilt påtaglig då motfakta saknas. Då har huvudfakta i princip alltid tillräcklig tyngd för en fällande dom. Bara det finns något bevis kommer alltså vågskålen att slå i botten.³⁵

3.2 Värdeметoden

Med värdeметoden prövar man sannolikheten för att beviset kommit ur temat. Temats sannolikhet räknas därefter fram som en produkt av de enskilda bevisens värde.³⁶ Med värdeметoden prövar man inte hurvida bevisen sannolikt räcker för att bevisa temat, utan sannolikheten för att bevisen orsakat temat.³⁷ Uppmärksamheten fästes på relationen mellan bevis och tema och på att det skall råda ett orsakssamband mellan bevis och tema. Konkret innebär kravet på orsakssamband att till exempel en utsaga verkligen ska ha orsakats av temat för att bevisvärde ska uppkomma. Om utsagan är en påhittad berättelse som råkar stämma överens med temat saknar den således bevisvärde därför att temat inte har orsakat utsagan.³⁸

Antag att en misshandel har kommit till polisens kännedom och att ett vittne säger sig veta hur misshandeln gick till. Frågan man då skall ställa sig är om bevis temat, det vill säga misshandeln, orsakat vittnets iakttagelse. Iakttagelsen är riktig om man i efterhand kan konstatera att vad som verkligen hänt varit en nödvändig förutsättning för att iakttagelsen fått just det innehåll som den har. Om iakttagelsen däremot inte överensstämmer med det verkliga händelseförloppet, har den inget värde alls som bevis för hur misshandeln gick till.³⁹

---

³⁴ Diesen, *Bevis*, s. 38

³⁵ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 12

³⁶ Diesen: *Bevis*, s. 37

³⁷ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 12

³⁸ Lindell s. 145

³⁹ Ekelöf s. 133

Lindell är kritisk till värdeметoden och framförallt kravet på att det skall råda ett orsakssamband mellan bevis och tema. Lindell hänvisar bland annat till de stora svårigheter som är förknippade med att hitta kriterier som skiljer det kausala sambandet från det slumpmässiga.⁴⁰ Lindell anser visserligen att det är väsentligt att domaren försöker binda bevis till en omständighet eller inträffad händelse. Men kravet på bindning får inte drivas så långt att bevis som saknar kausalsamband eller anses uttrycka ett alltför vagt orsakssamband förkastas. Han menar att rätten till en fri bevisvärdering blir överklig om man inte får falla tillbaka på allmänna erfarenhetssatser om man får svårigheter att bedöma om ett orsakssamband föreligger.⁴¹

3.3 Alternativa hypoteser

Den bevisvärderingsmetod som skall presenteras i detta avsnitt innebär att domstolen ställer upp och prövar alternativa hypoteser. Den hypotes som alternativa förklaringar skall testas emot är i brottmål densamma som åklagarens gärningsbeskrivning.⁴² Detta innebär att domstolen med hjälp av omständigheter i målet uppställer andra tänkbara förklaringar än den gärningsbeskrivning som åklagaren föreslagit. Hypotesprövningen utgör således en metod för att garantera rätten ett kraftigt beslutsunderlag.⁴³

Nedan följer exempel på hypoteser som rätten använder sig av⁴⁴:

1. Det kan vara en annan gärningsman än den utpekade.
2. De påvisade skadorna har uppkommit på annat sätt än det som målsäganden uppgivit.
3. Det finns särskilda motiv för att falskeligen anklaga den tilltalade för brott. Har det till exempel uppstått starka personliga motsättningar mellan målsäganden och den tilltalade?
4. Det har förekommit externa influenser, till exempel frågor eller instruktioner från omgivningen eller ledande frågor under polisförhöret, som kan ha påverkat utsagans innehåll.
5. Utsagepersonen kan inte skilja mellan verklighet och fantasi på grund av sjukdom (till exempel psykos)

HD har i praxis uttryckt att gärningspåståendet bör prövas genom uppställande och prövande av alternativa hypoteser. I NJA 1993 s. 68 prövade HD hållbarheten i målsägandens utsaga genom att analysera alternativa förklaringar som skulle kunna omkullkasta åklagarens hypotes. Bland annat prövades alternativa förklaringar till de skador målsäganden uppvisat, vem som kunde ha åstadkommit skadorna om det inte skulle vara den person som målsäganden pekade ut och frågan om målsägandens motiv för att komma med en falsk anklagelse mot den tilltalade. Samtliga alternativa hypoteser avvisades och fällande dom meddelades. Det måste

---

⁴⁰ Lindell s. 151

⁴¹ Lindell s. 156

⁴² Schelin s. 60

⁴³ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 120

⁴⁴ Schelin s. 63ff.

dock understrykas att fällande dom inte kan meddelas på den grund att alternativa hypoteser inte får genomslag. Målsägandeutsagan måste dessutom förtjäna full tilltro och prövas gentemot beviskravet ”ställd utom rimligt tvivel” för att en fällande dom skall kunna vara möjlig.⁴⁵

Bedömningen av alternativa hypoteser görs under rättens överläggning till dom. Hypoteserna måste dock framställas under rättegången och detta utgör en del av rättens utredningsansvar.⁴⁶ Det krävs att rätten är kritisk både vid uppställning och prövning av alternativa hypoteser. Prövningen måste utföras på ett objektivt sätt, utan att intressen och förväntningar får påverka bedömningen. Den hypotes som prövas skall ställas upp till den tilltalades förmån, vara rimlig och förenlig med fakta i målet. Rätten kan pröva bärigheten i åklagarens tes genom att byta ut rekvisiten i gärningsbeskrivningen mot sådana friande alternativ som är tänkbara mot bakgrund av de fakta som föreligger i målet.⁴⁷

Den metodik som ovan presenterats bygger på att rätten ex officio är skyldig att söka och pröva även omständigheter som talar till den misstänktes förmån. Detta gäller oavsett vad den misstänkte själv anfört till sitt försvar. I vilken utsträckning är det då rimligt att pröva alternativa förklaringar? Enligt Diesen bestäms detta med hjälp av den rättsliga normen ”efter vad målets beskaffenhet kräver”. Det är med andra ord ett utredningskrav som beror på brottets grovhet, den tilltalades inställning och omständigheterna i det enskilda fallet. Kravet innebär att vid grovt/förnekat brott sträcker sig utredningskravet betydligt längre än vad som är fallet när brottet är lindrigt/erkänt.⁴⁸

3.4 Kommentarer

Som nämnts ovan tillämpas inte matematiska sannolikhetskalkyler i de svenska domstolarna. Att renodlad formelltillämpning varken är möjlig eller önskvärd, synes vara en allmän mening även inom doktrinen. Bevisvärderingsmodellerna har snarare konstruerats för att förklara eller tjäna den fria bevisvärderingens princip.⁴⁹ Att tänka i matematiska och statistiska banor vid bevisvärderingen anser jag inte vara en meningsfull metod då den inte sammankopplas till verkligheten på ett tydligt sätt.

Om man däremot, som HD gör, uttrycker beviskravet i brottmål som ”ställt utom rimligt tvivel” finns det, som HD visat, goda möjligheter att använda sig av en praktiskt fungerande metodik vid bevisvärderingen. Det påstådda brottet bevisas genom att friande hypoteser gallras bort. Jag vill påstå att detta är en praktiskt användbar bevisvärderingsmodell som förbättrar säkerheten vid bevisprövningen. Här spelar rättssäkerhetsperspektivet in. Jag kan till viss del förstå kritiker som menar att metoden alltför kraftigt

---

⁴⁵ Schelin s. 61

⁴⁶ Schelin s. 62

⁴⁷ Schelin s. 66f.

⁴⁸ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 148

⁴⁹ Diesen: *Bevisprövning i brottmål* s. 150

gynnar den tilltalade. Rätten ger den tilltalade ett försvar som han inte begärt och gör på så sätt den tilltalade mer trovärdig. Å andra sidan anser jag att risken för felaktiga domar minskar om rätten uttömmar alternativa förklaringar till åklagarens gärningsbeskrivning. Skyddet för den tilltalade måste vara omfattande. Som jag nämnt i kapitel 2.3 är orden ”hellre fria än fälla” centrala i vårt rättssystem. Trots att det finns betänkligheter kring hypotesmodellen anser jag alltså att det är en bra och rättssäker metod.

4 Värdering av muntliga utsagor

Det vanligaste bevismedlet i brottmålsprocessen är *muntliga utsagor* inför domstolen. Samtidigt är dessa ett omfattande problemområde vid bevisvärderingen, särskilt i ord-mot-ord-situationer där det saknas andra bevis. Det finns tre olika typer av aktörer som kan avge en muntlig utsaga inför en svensk domstol; vittnet, målsäganden samt den tilltalade.

I detta kapitel skall jag behandla frågan om hur rätten går till väga för att bedöma en muntlig utsaga. Det är av yttersta vikt att värderingen inte grundas på allmänna intryck eller på allmän övertygelse om att personen talar sanning eller osanning. För att rätt bedöma utsagans värde måste domaren göra någon typ av utsageanalys.⁵⁰

4.1 Vilka krav ställs på den muntliga utsagan?

Bevisvärderingen går ut på att fastställa om det kan ställas utom rimligt tvivel att åklagarens gärningspåstående överensstämmer med det som faktiskt har hänt. Det räcker inte att målsäganden är mer trovärdig än den tilltalade för att en fällande dom skall kunna komma till stånd. Istället skall domstolen bedöma om målsägandens utsaga, tillsammans med eventuell annan samverkande bevisning, är tillräcklig stark för att andra friande förklaringar är uteslutna. Detta betyder att målsägandens utsaga i regel ligger i fokus för bevisvärderingen och att domstolens uppgift är att ifrågasätta denna.⁵¹

Frågan om målsägandens utsaga kan läggas till grund för en fällande dom bör inte avgöras efter en allmän bedömning av om målsäganden gjort ett trovärdigt intryck. Istället bör trovärdighetsfrågan delas upp i olika delfrågor, varefter en helhetsbedömning bör göras på grundval därav. Delfrågorna, eller kriterierna, är inte uttömmande och detta motiveras av att bevisvärdering av muntliga utsagor alltid måste prövas individuellt utifrån de förutsättningar som ges i vart enskilt fall. Vanligen begränsas HD:s analys till vissa av kriterierna.⁵² Kriterier framkommer i HD:s domskäl i bland annat i NJA 1980 s. 725 och 1991 s. 83. Kriterierna har sammanfattats av justitierådet Torkel Gregow och nedan följer några av dem⁵³:

Konstanskriteriet: Om utsagan ändras under processens gång skall målsäganden kunna förklara varför ändringen skett.

---

⁵⁰ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 41

⁵¹ Diesen: *Brottsoffrets rätt*, s. 86f.

⁵² Gregow s. 517

⁵³ Gregow s. 517ff.

Homogenitetskriteriet: När många olika detaljer i en utsaga som helhet kan ses så att de beskriver ett homogent och enhetligt händelseförlopp talar detta för att berättelsen är verklighetsgrundad. Detaljerna i en utsaga skall alltså kunna sammanfogas till någonting som utgör ett samstämmigt händelseförlopp.

Detaljriteriet: Av betydelse är om de uppgifter som målsäganden lämnar i och för sig framstår som sannolika. Härvid har det betydelse om berättelsen innehåller detaljer om händelseförloppet.

Motiv till beljugande: Särskilt i relationsanknutna brott ska motiven för utsagan ifrågasättas. Finns det något bakomliggande skäl till att målsäganden försöker ”sätta dit” den anklagade? Osanna uppgifter från målsäganden kan också bero på fantasi, inbillning eller psykisk sjukdom.

Målsägandens personliga egenskaper: Det kan vara av betydelse vad som upplyses om målsägandens personliga egenskaper och läggning, till exempel att hon har stor fantasi. Sådana förhållanden torde dock sällan motivera någon långtgående slutsats.

Om målsägandeutsagan klarar angreppen och når upp till ställda krav kan domstolen lägga utsagan till grund för en fällande dom. Även om det saknas samverkande bevisning kan den tilltalade knappast freda sig mot en målsägandeutsaga som motstår alla nämnda attacker, hur trovärdig han än verkar. Även om ord står mot ord anses, i nämnda situation, brottet ställt utom rimligt tvivel. För att åtalet ska ogillas och den tilltalade gå fri krävs det att målsägandeutsagan på någon punkt kan urholkas eller att domstolen i processmaterialet kan hitta ett konkret faktum som utgör ett rimligt tvivel.⁵⁴

4.2 Den tilltalades erkännande respektive förnekande

En utgångspunkt vid bevisvärdering av utsagor är om den tilltalade har erkänt eller förnekat det brott denne står åtalad för. Om den tilltalade har erkänt utgör dennes utsaga direkt bevisning.⁵⁵ Erkännandet omfattas av den fria bevisföringens princip och rätten måste alltid göra en självständig prövning av erkännandets värde.⁵⁶ Här måste domstolen titta på vad den misstänkte kan ha för anledning att erkänna. Hur främmande det än kan verka, så förekommer det att oskyldiga erkänner brott de inte har begått. Detta för att kanske skydda den verkliga gärningsmannen, eller för att stå fast vid en felaktig uppgift som lämnats till polisen. Hur grundlig prövningen måste vara är beroende av hur grovt brottet är.

---

⁵⁴ Diesen: *Brottsfrets rätt*, s. 88

⁵⁵ Schelin s. 88

⁵⁶ Diesen: *Bevis*, s. 138

Är det istället så att den tilltalades utsaga består av ett förnekande, blir avgörandet beroende dels av åklagarens bevisning, dels av kvaliteten i den tilltalades egna uppgifter. Ju starkare huvudbevisningen är, desto större krav ställs på den tilltalades utsaga. Den tilltalades utsaga måste kunna sänka värdet av huvudbevisningen i sådan grad att bevisvärdet inte längre räcker för en fällande dom.⁵⁷

4.3 Värdering av en utsaga som ändras under processen

Det förekommer att personer lämnar uppgifter inför domstolen som skiljer sig från vad som uppgivits under förundersökningen. Uppfattningen är att den första förklaringen, när upplevelsen är färskt bevarad i minnet, har en högre grad av tillförlitlighet och därmed stämmer bättre överens med verkligheten än senare versioner. Risken för att minnesbilderna har påverkats under tiden, talar för att de först angivna uppgifterna speglar sanningen på ett bättre sätt. Huvudregeln är att uppgifter som förekommit under förundersökningen inte ingår i processmaterialet. Det är först om uppgifterna som lämnas inför rätten avviker från de som lämnades under förundersökningen som de senare kan få betydelse i processen. Det normala är att förundersökningsuppgifter får ett lägre bevisvärde än uppgifter som lämnas inför rätten. Detta beror på framför allt tre saker. Principen om det bästa bevismaterialet åsidosätts, utsagan lämnas inte muntligt direkt inför rätten, vilket anses nödvändigt för en god bevisprövning samt att förhör under förundersökningen inte tillgodoser tillräckliga rättssäkerhetsgarantier. I fall då utsagan inför domstolen avviker från vad som framkommit under förundersökningen kan dock konsekvensen bli att uppgifter från förundersökningen kan komma att utgöra det bästa bevismaterialet.⁵⁸

Ändrar utsagepersonen sina uppgifter under processens gång medför detta ofta att dennes hela trovärdighet ifrågasätts. Om den hörde kan förklara avvikelserna på ett rimligt och sakenligt sätt kan det antas att uppgifterna tillerkänns ett förhöjt bevisvärde. Detta riskerar dock att få konsekvenser på den totala bevisprövningen. Lyckas den hörde inte prestera en relevant förklaring till avvikelserna hamnar denne i ett väsentligt sämre bevisläge än om någon avvikelse inte hade konstaterats. En oföränderlig utsaga anses utgöra en omständighet som talar *för* att det är fråga om en sanningsenlig utsaga.⁵⁹

4.4 Stödbevisning

Mål som enbart baseras på målsägandens utsaga och den tilltalades uppgifter är sällsynta. Ofta förekommer någon form av stödbevisning, till exempel att anhöriga vittnar om skador på målsäganden. Vid bedömningen

---

⁵⁷ Schelin s. 90

⁵⁸ Schelin s. 99

⁵⁹ Schelin s. 100f.

av en utsagas bevisvärde är det ofta avgörande om utsagan vinner stöd av sådana vittnesiakttagelser.⁶⁰ Det finns dock fall då stödbevisning saknas. Så kan fallet vara vid till exempel sexualbrottmål inom familjen. Frågan som blir aktuell i sådana situationer är om man skall kunna döma någon i ett sexualbrottmål utan någon som helst bevisning förutom målsägandens egen utsaga. I svensk rätt finns det inte något formellt krav på stödbevisning. I NJA 1991 s. 83 prövade HD ett mål om våldtäkt. I målet förelåg inte några direkta vittnesiakttagelser och inte heller någon teknisk bevisning. Domstolen ansåg ändå att målsägandeberättelsen var tillräcklig bevisning för en fällande dom.⁶¹ 2005 kom HD med ett nytt avgörande som ansågs ändra synen på att döma enbart på målsägandens berättelse. I NJA 2005 s. 712, åtalpunkt 2 rörande våldtäkt, kommenterade HD 1991 års rättsfall där domstolen menade att avsaknad av vittnesiakttagelser och teknisk bevisning inte hindrar att utsagan kan vara tillräcklig för en fällande dom. Detta förutsätter att domstolen genom utredning finner det ha blivit ställt utom rimligt tvivel att den åtalade har gjort sig skyldig till vad som lagts honom till last.⁶² I 1991 års fall fanns stödbevisning i form av uppgifter som kvinnan lämnat till sin mamma och syster, så kallad indirekt bevisning. I 2005 års fall om våldtäkt ansågs någon sådan stödbevisning inte finnas. Detta i förening med en vag tidsangivelse i gärningsbeskrivningen fick till följd att HD ogillade åtalet för våldtäkt.⁶³ Bo Svensson, ordförande i HD vid 2005 års fall, menar att domen markerar att det för fällande dom krävs att målsägandens berättelse skall bekräftas genom någon form av stödbevisning. Vad ställs det då för krav på stödbevisningen? Svensson menar att det endast skall vara ”någon form” av stödbevisning.⁶⁴ Av detta kan utläsas att det inte krävs direkta vittnesiakttagelser. Det är med andra ord tillräckligt att stödbevisningen består av hjälpfakta. Begreppet omfattar, enligt denna syn, alla former av bevisning som på något sätt ger stöd åt målsägandens utsaga.⁶⁵

4.5 Kommentarer

Målsäganden har en mycket stark ställning som bevismedel, men samtidigt intar domstolen en mycket kritisk attityd till målsägandens utsaga vid bevisvärderingen. Endast om utsagan klarar detta ifrågasättande kan den läggas till grund för en fällande dom mot den tilltalade mot hans förnekande.

Jag vill lite kort kommentera Gregows punkter angående målsägandens trovärdighet. De nämnda kriterierna kan vara ett hjälpmedel vid domstolens bevisvärdering av muntliga utsagor men som jag kommenterat ovan måste man dock ställa sig kritisk till att använda sig av formler vid

---

⁶⁰ Schelin s. 40

⁶¹ Mer om detta finns att läsa i kapitel 8.3

⁶² Se även kapitel 9.4

⁶³ Svensson s. 380

⁶⁴ Svensson s. 383

⁶⁵ Schelin s. 41

bevisvärderingen. Som Gregow själv nämner kan en mekanisk tillämpning av ett ”schema” för att avgöra om utsagan är sann göra mer skada än nytta. Kriterierna är inte vetenskapligt belagda och varje enskilt fall och de inblandade parterna måste bemötas med individualitet.⁶⁶ Detta menar jag skulle innebära att domstolen inte vid varje utsageanalys måste använda samtliga kriterier. Istället bör domstolen kritiskt jämföra Gregows krav med målsägandens utsaga och använda detta endast som en bas i analysen. Eftersom kraven inte är vetenskapligt belagda är det viktigt att inte förlita sig på kriterierna fullt ut. En annan nackdel som jag ser med denna typ av kriterier är att domarna kan ha individuell och därmed olika syn på var gränsen går för när en utsaga uppfyller de olika kriterierna. I och med detta skulle inte Gregows punkter få bort de subjektiva värderingarna från domskälen. Jag vill dock påstå att om kriterierna används på ett kritiskt sätt kan de vara ett hjälpmedel i den utsageanalys som domstolen bör göra vid bevisvärdering av muntliga utsagor.

Det kan anses vara tufft gentemot målsäganden att behöva utstå kraftigt ifrågasättande under rättsprocessen men alternativet skulle, enligt min åsikt, vara mycket värre. Det är oerhört viktigt för rättssäkerheten att inte oskyldiga personer döms som skyldiga. Denna risk minskas med en bra utredningsmetod. Att kritiskt granska målsägandens utsaga och titta på om den klarar vissa uppställda kriterier är en bra början. Det händer inte sällan att utsagor ändras eller tas tillbaka under processens gång och detta måste också värderas och ifrågasättas på ett korrekt sätt.

Jag är osäker på om NJA 2005 s. 712 verkligen har ändrat synen på om stödbevisning krävs för fällande dom. Jag är tveksam till att fällande dom skulle meddelats i målet om det endast var fråga om avsaknad av stödbevisning. Domstolen ger uttryck för att avsaknad av stödbevisning var en av två omständigheter som medförde att fällande dom inte kunde meddelas. Den andra omständigheten var en opreciserad tidsangivelse av våldtäkten. Min analys av målet innebär att det även efter denna dom inte är omöjligt att döma enbart på en målsägandens utsaga så länge beviskravet anses uppfyllt. Därför ställer jag mig tveksam till Svenssons ståndpunkt att stödbevisning är ett krav för fällande dom. I svensk rätt finns det inte något formellt krav på stödbevisning och jag menar att domen från 2005 inte ändrar detta faktum. Det är dock inte ett lätt och ensidigt problem. Å ena sidan riskeras att oskyldiga män blir dömda för fruktansvärda brott om målsägandens utsaga ensam är bevis nog för fällande dom. Å andra sidan finns det en kategori av brott som i princip aldrig skulle kunna konstateras om man inte kan grunda domen endast på målsägandens utsaga. Ett förtydligande från HD på denna punkt är välkommet.⁶⁷

---

⁶⁶ Diesen: *Bevis 6*, s. 65

⁶⁷ En mer utförlig analys av NJA 2005 s. 712 finns i kapitel 9

5 Juridik och psykologi

5.1 Vittnespsykologi

Att psykologi är relevant för den juridiska bevisvärderingen av utsagor är för mig uppenbart. Den beteendevetenskapliga forskningen om tillförlitligheten i muntliga utsagor har kommit långt.⁶⁸ Jag anser att den psykologiska aspekten av värdering av muntliga utsagor utgör en nödvändig del vid sidan om den juridiska. Därför har jag valt att ta med ett tvärvetenskapligt avsnitt som behandlar hur juridik och psykologi hör ihop.

Psykologin har många förgreningar. Den förgrening som jag valt att titta närmare på är vittnespsykologin. Inom vittnespsykologin görs bedömningar av tillförlitligheten av muntliga utsagor i rättsprocessen.⁶⁹ Begreppet är vidare än vad ordet ”vittnes-” anger. Vittnespsykologi omfattar inte bara vittnets utsaga utan även den tilltalades och målsägandes utsagor. Begreppet omfattar kunskaper om utsagor och om utsagepersoners förmåga och begränsningar och den påverkan de kan utsättas för.⁷⁰

5.2 Minnesprocessens faser

När två personer beskriver ett och samma händelseförlopp på olika sätt ligger det nära till hands att tro att en av dem ljuger. Men det behöver inte vara så. Ingen människa är den andre lik och vi uppfattar saker på olika sätt. Om tio personer bevittnar en bilolycka får man inte *en* samstämmig version av händelseförloppet, men det behöver inte betyda att något av vittnena ljuger.⁷¹ Istället handlar det om att avgöra vilken utsaga, eller del av utsaga, som beskriver det verkliga händelseförloppet mest korrekt. Därför måste rätten titta på både rättsliga och psykologiska förutsättningar för att kunna göra en rättvis bedömning av en utsagas bevisvärde.⁷²

Varje utsaga måste betraktas som en beviskedja. Varje led i beviskedjan måste undersökas var för sig, med hänsyn tagen till felkällor, innan en helhetsbedömning av utsagan kan genomföras. Samtliga led som inte bevisar det föregående med fullständig säkerhet medför en försvagning av det slutliga bevisvärdet.⁷³

De faktorer som påverkar utsagan kan sorteras efter när de kan dyka upp. Detta görs enklast genom att ta utgångspunkt i de tre faser som

---

⁶⁸ Diesen, JT 2001/02 s. 678

⁶⁹ Wiklund m.fl. s. 147

⁷⁰ Holgersson s. 5

⁷¹ Samuelsson s. 11

⁷² Schelin s. 104

⁷³ Schelin, s. 105

karaktäriserar människans minnesprocess: *inkodning, lagring* och *återerinring*.⁷⁴

5.2.1 Inkodning

Den första länken i beviskedjan hänför sig till den specifika situation då en person upplever något. Den brukar kallas för inkodning. En faktor som påverkar minnets tillförlitlighet under inkodningsfasen är våra sinnens begränsningar och vår begränsning att registrera flera saker samtidigt. Vår tillvaro är fylld av sinnesintryck som ger information om omgivningen. Den mänskliga hjärnan kan inte bearbeta alla detaljer som en situation innehåller. Det mesta som vi utsätts för kommer därmed aldrig in i långtidsminnet och blir inte heller tillgängligt vid återgivningen. Sinnesorganens konstruktion och komplexitet sätter gränser för hur mycket av informationen som kan tas upp. Även ljusförhållanden och påverkan av alkohol eller andra droger påverkar vår förmåga vid upplevelsen av en händelse.⁷⁵

En annan faktor som påverkar minnets tillförlitlighet under inkodningsfasen är händelsens känslomässiga laddning. Här finns det två olika synsätt. Det första innebär att när man själv är utsatt för, eller på annat sätt involverad i våldshändelser försämrar ofta detta kvaliteten på och tolkningen av våra iakttagelser.⁷⁶ Vi har en förmåga att koncentrera oss på det mest väsentliga och hotfulla i en situation, till exempel ett vapen. Detta innebär att minnes prestationen kring detta moment gynnas medan det kan medföra att vi inte registrerar andra detaljer.⁷⁷

Det finns dock ytterligare ett synsätt som talar mot ovanstående påstående. Detta synsätt går ut på att en känsloladdad händelse generellt sett gör ett *starkare* intryck på oss än en neutral händelse. En känsloladdad händelse leder också normalt till en ökad efterbearbetning av händelsen. Studier visar att vi minns centrala detaljer i känsloladdade händelser bättre än centrala detaljer i neutrala händelser över ett längre tidsperspektiv.⁷⁸

5.2.2 Lagring

Den andra länken i beviskedjan är hur utsagepersonen lagrar den upplevda informationen i en minnesbild. Vår förhoppning är ofta att utsagan ska vara densamma som den som avgetts direkt efter händelsen. Så är dock inte fallet. Enligt den minnespsykologiska forskningen beskrivs minnet istället som något levande som hela tiden är i rörelse. Åtminstone tre faktorer är avgörande för minnesbilden; åldern vid upplevelsetillfället, hur lång tid som går mellan upplevelse och återgivning samt efterföljande störningar på minnesbilden.⁷⁹

---

⁷⁴ Granhag s. 30

⁷⁵ Schelin s. 107f.

⁷⁶ Holgersson s. 29

⁷⁷ Diesen: *Bevisprövning i brottmål*, s. 42

⁷⁸ Granhag, s. 39f.

⁷⁹ Schelin s. 119

Först har vi åldern vid upplevelsetillfället. Forskning tyder på att även mycket små barn har relativt omfattande minnen. Däremot kommer de ihåg färre detaljer än äldre barn och vuxna men samtidigt producerar barn inte lika många fel som vuxna. Trots att mycket små barn har omfattande minnen är det framförallt efter ca tre års ålder som barn kan ge mer sammanhängande berättelser om vad som hänt.⁸⁰

Den andra faktorn som måste beaktas när det gäller lagring i minnet är hur lång tid som förflutit mellan det att man upplevt något till det att man berättar om händelsen. Minnet är nämligen utsatt för en viss förblekningsprocess. Även händelser som gjort ett mycket starkt intryck bleknar med tiden.⁸¹ Fördomar, förträngningar, värderingar och önsketänkanden styr delvis minnet. När minnet bleknar uppstår luckor och dessa fylls ut med omedvetet påhittade detaljer. Domstolen måste ta hänsyn till felkällorna när de bedömer trovärdigheten i en utsaga.

Det tredje som spelar in är hur ofta man tänker på händelsen eller diskuterar den. En risk med detta är att vi lägger till omständigheter som inte kommer från vår egen ursprungliga iakttagelse, eftersom vi påverkas av andras åsikter och information som sprids i massmedia. Sådan så kallad efterinformation kan leda till en ny gällande minnesbild.⁸² Dessutom har människan en tendens att göra om en iakttagelse så att den blir så logiskt sammanhängande som möjligt. De luckor som finns fylls ut med omedvetet påhittade detaljer för att få händelseförloppet så logiskt som möjligt, vilket också är en felkälla.⁸³

5.2.3 Återgivning

Med återgivning avses den situation då personen berättar vad han eller hon varit med om. Detta är den sista länken i beviskedjan. Eftersom minnesbilden kan vara utsatt för förvanskning, förskjutning och förblekning är polisförhöret av stor vikt när det gäller att uppta och nedteckna korrekta minnesbilder. En faktor som påverkar en utsagas tillförlitlighet är ledande frågor. Det finns studier som visar att händelseförloppet återges mer korrekt när personen själv med egna ord får berätta om händelsen.⁸⁴

Som tidigare nämnts uppfattar och tolkar vi ett visst händelseförlopp på olika sätt. Svårigheten ligger i att skilja det subjektivt upplevda händelseförloppet från den objektiva verkligheten. Jag har ovan visat att det finns faktorer som påverkar tillförlitligheten och fullständigheten i den muntliga utsagan i alla tre minnesfaser.

---

⁸⁰ Schelin s. 121

⁸¹ Granhag s.30

⁸² Holgersson s. 30f.

⁸³ Samuelsson s.15

⁸⁴ Granhag s. 31

5.3 Psykologiskt sakkunnigbevis

I rättegången förekommer det att särskild fackkunskap behövs. Denna kunskap förmedlas genom en person som av part eller domstol fått i uppdrag att avge utlåtande i en viss fråga vars bedömande kräver särskild sakkunskap.⁸⁵ Den sakkunnige kan vara en psykolog som används som hjälpmedel vid värdering av till exempel muntliga utsagor. Psykologen uttalar sig då om omständigheter som kan påverka bevisvärdet av utsagan.⁸⁶

Föremål för detta avsnitt är psykologisk sakkunskap där slutsatser dras av människors beteende, något som är av betydelse i mål där den muntliga utsagan kan vara av avgörande betydelse.⁸⁷

När någon blivit utsatt för sexuella övergrepp finns sällan några vittnen och ofta kan tydliga fysiska bevis inte säkras. Nekar den tilltalade till brottet utgör ofta de uppgifter som målsäganden lämnat de viktigaste bevisen. Är målsäganden ett barn är det extra viktigt att barnets utsaga värderas av personer med särskild kunskap och erfarenhet av barn.⁸⁸

5.3.1 Bör vittnespsykologer anlitas och i så fall när?

Det finns argument både för och emot att använda sig av vittnespsykologer i rätten. Ett argument som används av de som tycker att rätten sparsamt bör rådfråga vittnespsykologer är att de juridiskt ansvariga redan har den kunskap som den sakkunnige förmedlar. Granhag framför i sin bok att det genomförts flera kartläggningar som visar på ett stort glapp mellan vittnespsykologisk forskning och den kunskap jurister har inom vittnespsykologiska angelägenheter.⁸⁹ Svenska jurister har en grundläggande kunskap om denna typ av frågor men faktum kvarstår att den vittnespsykologiska forskningen kommit en bra bit längre än så. Är det då inte rimligt att domstolen bör ta hjälp av experter på området? Min ståndpunkt är den att mer vittnespsykologisk kunskap behövs inom rättsväsendet för att domarna skall bli så korrekta som möjligt.

En annan viktig fråga är när det är motiverat att vittnespsykologiskt sakkunnig förordnas. Det är inte helt enkelt att besvara denna fråga. Granhag menar att det generellt sett kan vara motiverat med sakkunnig expertis för alla de fall då en eller flera utsagor kan förväntas få en direkt avgörande betydelse för målets utgång.⁹⁰ Exempel på detta är övergrepp av sexuell art då inga vittnen varit närvarande.⁹¹ I de fall när förutsättningarna

---

⁸⁵ Samuelsson s. 22

⁸⁶ Edelstam s. 378

⁸⁷ Edelstam s. 523

⁸⁸ Christiansson s. 27

⁸⁹ Granhag s. 140

⁹⁰ Granhag s. 146

⁹¹ Wiklund m.fl. s. 15

för inkodning, lagring och återerinring varit problematiska finns det extra anledning att anlita vittnespsykologisk expertis.⁹²

5.3.2 Partssakkunnig respektive domstolssakkunnig

Den sakkunnige kan även delas in i partssakkunnig respektive domstolssakkunnig. Precis som begreppen antyder är den partssakkunnige utsedd av antingen försvaret eller åklagaren och den domstolssakkunnige är utsedd av domstolen.⁹³ HD har i NJA 1992 s. 446 uttalat att sakkunniga psykologer bör utses av domstol och inte av part.⁹⁴ Detta håller jag med om. Den sakkunnige bör inte vara en förespråkare för den part denne blivit anlitad av. En konsekvens av detta kan bli att den sakkunnige drar för långtgående slutsatser som går utöver vad forskningen visar. Även motsatsen är direkt omoraliskt, det vill säga att den sakkunnige väljer att endast föra fram forskningsresultat som ger stöd för en viss ståndpunkt som gynnar parten vilken den sakkunnige är utsedd av, och underlåter att föra fram forskning som talar emot samma ståndpunkt.⁹⁵ Den sakkunnige bör istället vara ett språkrör för den vittnespsykologiska vetenskapliga disciplinen. Den domstolssakkunnige står till båda sidors, samt rättens, förfogande och har tillgång till hela utredningsmaterialet. På detta sätt finns det anledning att tro att den domstolssakkunnige kommer att agera mer opartiskt.⁹⁶

5.3.3 Hur bör vittnespsykologisk kunskap förmedlas?

En svårare fråga är hur den vittnespsykologiska kunskapen skall förmedlas. Detta kan se ut på flera olika sätt, men framförallt är de vittnespsykologiska uppdragen av antingen utbildande eller utredande natur. Ett exempel på den första metoden är att en expert förordnas som sakkunnig genom att bistå domstolen med psykologisk kunskap på ett generellt och övergripande plan. På detta sätt vill man bredda rättens beslutsunderlag. Den sakkunnige förmedlar forskningsresultat med relevans för det aktuella målet men gör inte någon egen utredning som resulterar i någon slutsats om enskilda utsagors tillförlitlighet. Målsättningen med denna typ av uppdrag är att höja grundkompetensen inom bland annat rättsväsendet och polisen.⁹⁷

Uppdraget kan, som ovan nämnts, också vara av utredande natur. Detta innebär att den sakkunnige utreder och uttalar sig om tillförlitligheten i de aktuella utsagorna i en så kallad utsagepsykologisk tillförlitlighetsanalys. Då analyserar den sakkunnige förundersökningsmaterial och tillgängliga

---

⁹² Granhag s. 146

⁹³ Edelstam s. 232f.

⁹⁴ NJA 1992 s. 446 (s. 465)

⁹⁵ Granhag s. 147

⁹⁶ Granhag s. 145f.

⁹⁷ Granhag s. 143f.

intervjuprotokoll. På detta sätt genomför den sakkunnige en egen utredning och kan därefter uttala sig i frågor som rör tillförlitlighet och trovärdighet i aktuella utsagor.⁹⁸ Den fria bevisvärderingen innebär dock att rätten inte är bunden av ett sakkunnigutlåtande eller den sakkunniges slutsats. Istället ska sakkunnigutlåtandet ge rätten tolkningshjälp för sin egen bevisvärdering.⁹⁹

5.4 Kommentarer

Som jag beskrivit ovan är det ett stort glapp mellan vittnespsykologisk forskning och den kunskap jurister har inom vittnespsykologiska angelägenheter. Eftersom rätten inte sällan ställs inför vittnespsykologiska problem anser jag att sakkunniga inom detta område har en viktig funktion att fylla i brottmålsprocessen. Efter detta konstaterande måste ett resonemang föras om i vilken form kunskapen skall förmedlas. Ovan har jag beskrivit att det finns två olika tillvägagångssätt för den sakkunnige, antingen den utbildande eller den utredande modellen. Jag förordar, liksom Granhag¹⁰⁰, den utbildande modellen. Jag anser att den primära kunskapen i rätten måste vara den juridiska. Vittnespsykologi är en mycket viktig del i den juridiska processen men att låta den sakkunnige uttala sig om tillförlitlighet och trovärdighet i aktuella utsagor, och på så sätt eventuellt påverka rättens beslut, anser inte jag vara den bästa modellen. Denna modell skulle kunna leda till att den sakkunnige uttalar sig om annan bevisning än de aktuella utsagorna och även värderar skuldfrågan.¹⁰¹ Jag anser att denna modell äventyrar rättssäkerheten och det är inte acceptabelt. Den vittnespsykologiska kunskap som förmedlas måste ha ordentligt stöd i forskningen.¹⁰² Att istället på utbildande uppdrag höja grundkompetensen i rättsväsendet är det tillvägagångssätt som jag står bakom. Granhag menar att blivande jurister och poliser redan i sin grundutbildning bör beredas denna kunskap för att sedan fördjupa denna genom kurser under arbetslivet. Att höja den vittnespsykologiska grundkompetensen hos bland annat jurister och poliser är viktigt eftersom det leder till bättre förutsättningar att bemöta och förhöra vittnen, brottsoffer och gärningsmän. Dessutom skulle domare vara bättre rustade i bedömningssituationer som kräver vittnespsykologisk insikt.¹⁰³

HD har i NJA 1992 s. 446 uttalat att vittnespsykologiska experter kan utgöra en värdefull hjälp i trovärdighetsbedömningarna, bland annat genom att bidra med användbar bakgrundsinformation och genom att fästa rättens uppmärksamhet på möjliga felkällor. Det är emellertid viktigt att både domstol och parterna granskar utredningar och uttalanden som den sakkunnige genomfört. År 1991 upphörde socialstyrelsens uppgift att granska vittnespsykologiska utlåtanden. Detta innebär att domstolarnas eget granskningsansvar blev påtagligare. Ur rättssäkerhetssynpunkt är det en

---

⁹⁸ Granhag s.144

⁹⁹ Diesen: JT 1999/00 s. 301

¹⁰⁰ Granhag s.143

¹⁰¹ Granhag s. 145

¹⁰² Granhag s.147

¹⁰³ Granhag s.143

fördel att ansvaret är en plikt för domstolen själv. Domstolarna har både rättighet och skyldighet att granska utredningarna.¹⁰⁴ I målet från 1992 sammanfattar HD domstolens ansvar på denna punkt:

”Det står klart att domstolarna inte okritiskt kan utgå från vad som sägs av anlitade psykologiska experter. När det är fråga om trovärdigheten hos en målsägande eller ett vittne måste domstolen alltid göra en självständig bedömning som grundar sig på utredningen i målet i des helhet. Vid sin värdering av ett expertutlåtande bör domstolen utgå från att, även om utlåtandet har avgetts av en person med vetenskaplig skolning, det inte är fråga om tillämpning av någon exakt vetenskap. Domstolen måste alltid beakta risken för att en expert, måhända omedvetet identifierar sig med en av parterna.”¹⁰⁵

Sakkunniginstitutet är i svensk rätt ett bevismedel och regleras i RB 40 kap. Detta innebär att rätten, som med all annan bevisning, självständigt måste granska och värdera den sakkunniges utlåtande och fatta beslut i skuldfrågan. HD menar att vittnespsykologen inte själv ska dra slutsatser av sina klarlägganden. Det är domstolens uppgift att värdera bevisningen och att dra de rättsliga följderna av denna värdering.¹⁰⁶

Min ståndpunkt är, avslutningsvis, att brottmålsprocessen kan göras ännu säkrare om domstolen drar nytta av den sakkunskap som finns inom vittnespsykologi. Jag anser dock inte att vittnespsykologer som regel ska användas vid rättegången. Istället förordar jag att rätten skaffa sig en bredare allmän kompetens inom vittnespsykologi för att möjliggöra så korrekta domar som möjligt.

5.4.1 Sammanfattande ord

I kapitel 2-5 har jag behandlat frågan om hur bevisvärderingen av muntliga utsagor bör utföras enligt svensk lag och doktrin. I viss mån har jag även tittat på hur praxis ser ut på området men i denna andra del av arbetet, kapitel 6-9, kommer jag undersöka en del av praxis mer ingående och genomföra fyra rättsfallsanalyser. Genom rättsfallsanalyserna vill jag förankra min frågeställning i verkligheten, och därigenom få svar på frågan om domstolens bevisvärdering skiljer sig från de riktlinjer som satts upp i förarbeten, lag och doktrin. I kapitel 10 redogör jag för mina slutsatser utifrån den inledande frågeställningen.

---

¹⁰⁴ Wiklund m.fl. s. 158

¹⁰⁵ NJA 1992 s. 446 (s. 465)

¹⁰⁶ Wiklund m.fl. s. 174

6 Rättsfallsanalys – NJA 1980 s. 725

Jag har valt att analysera ovanstående rättsfall på grund av att HD utförligt visar hur beviskravet prövas genom att ställa upp alternativa hypoteser till åklagarens gärningsbeskrivning. Eftersom jag i min analys kommer fokusera på just alternativa hypoteser kommer jag enbart att titta på åtalpunkt 2 och 3 som rör situationer där båda de tilltalade männen A och L tillsammans varit närvarande med de båda unga kvinnorna U-B och M. A åtalas för våldtäkt mot M och L åtalas för våldtäkt mot U-B.

6.1 Bakgrund

Händelseförloppet skulle enligt åklagarens gärningsbeskrivning ha utspelat sig i A:s lägenhet där han och vännen L befann sig med de två unga kvinnorna U-B och M. Kvinnorna skulle ha följt med de båda männen hem, blivit inlåsta, förmått att röka cannabis och sedan våldtagits av varsin man i den 120 centimeter breda säng som fanns i lägenheten och där alla fyra låg.

L åtalades för våldtäkt mot U-B enligt följande gärningsbeskrivning:

L har den 22 juni 1980 i en lägenhet i Malmö, med våld och hot som inneburit trängande fara tvingat studeranden U- B till samlag. Våldet har bestått i att U-B, sedan lägenhetsdörren låsts och hon tvingats röka cannabis blivit knuffad, slagen och fasthållen. Hotet har bestått i att L till henne yttrat att han skulle döda henne om hon inte gjorde honom till viljes.

L vidgick att han haft sexuellt umgänge med U-B, men bestred ansvar under påståendet att samlaget skett med U-B:s samtycke.

A åtalades för våldtäkt mot M enligt följande gärningsbeskrivning:

A har den 22 juni 1980 i sin lägenhet i Malmö, med våld och hot som inneburit trängande fara tvingat studeranden M, till samlag. Sedan lägenhetsdörren låsts har A förmått M att röka cannabis. Våldet har bestått i att A tagit strupgrepp på henne och med våld särat på hennes ben. Hotet har bestått i att A till M yttrat att han skulle döda henne om hon inte var tyst och låg stilla samt härvid hållit knuten hand framför hennes ansikte.

A förnekade helt vad åklagaren la honom till last.

6.2 Domstolarnas bedömning

Tingsrätten:

Tingsrätten påpekade att de unga kvinnorna i vissa avseenden lämnat andra uppgifter i polisförhör än inför tingsrätten och att riktigheten i deras berättelser därför i vissa delar kunde betvivlas. Tingsrätten fann det dock utrett att tilltvingade samlag förekommit såsom flickorna beskrivit.

Hovrätten:

Hovrätten instämde i att tilltro borde sättas till kvinnornas berättelser framför de uppgifter som lämnades av de båda männen. Man vägde in i bedömningen att flickorna lämnat samstämmiga uppgifter inför tingsrätten och hovrätten samt en tidigare dom mot A för könsligt umgänge med en 13-årig flicka. Hovrätten fällde båda männen till ansvar för våldtäkt med hänsyn till helhetssituationen samt kvinnornas ringa ålder, vid tillfället 15 år respektive 14 år och 11 månader.

HD:

Domen ändrades dock i HD som ogillade båda åtalen. HD hänvisade till att båda flickornas historier ändrats under processens gång och därmed inte verkade övertygande samt att de inte kunde redogöra för vad som hänt den andra trots att de befann sig i samma säng. I domen framkom även att de unga kvinnorna haft motiv för falsk tillvitelse av de båda männen. Motivet skulle vara att U-B riskerade obehag från sin pojkvän och den familj hon bodde i och att M skulle vilja stödja henne. Angående åtalspunkten mot A ansåg domstolen att hans invändning att något sexuellt umgänge inte alls ägt rum inte förtjänade tilltro. Det kunde dock inte uteslutas att M frivilligt haft samlag med honom eller i vart fall haft samlag utan att göra fullt klart för A att det skedde mot hennes vilja. Domstolen ansåg därmed att det inte kunde uteslutas att parterna haft ömsesidigt samlag. Man menade till och med att det var rimligt att så hade skett. Vidare sade man att A, då han tidigare dömts för sexualbrott, kunde ha varit rädd att inte bli trodd om han erkänt att han haft sexuellt umgänge med M och därför nekat. HD ansåg det inte vara ställt utom rimligt tvivel att det gått till som de unga kvinnorna berättat och frikände därmed båda männen.

6.3 Kommentarer

I 1980 års fall är det stor skillnad i värderingen mellan de olika instanserna. Något som är av väsentlig betydelse är att männen lämnat i stort sett samma redogörelse från polisförhör till HD, medan de båda unga kvinnorna ändrat på vissa uppgifter under processens gång. Till exempel har uppgifter ändrats om att kvinnorna blev tvingade att följa med de båda männen till att de frivilligt följt med hem till A. M har ändrat uppgiften från att hon frivilligt rökt cannabis till att hon blev tvingad och U-B har ändrat uppgiften om vem som givit henne en örfil. Detta ändrande av uppgifter medför, enligt Gregows konstanskriterium, att hela deras trovärdighet ifrågasätts. Underinstanserna skriver i sina domskäl att de båda unga kvinnornas utsagor måste bedömas med viss försiktighet med tanke på att de ändrat sina uppgifter. Samtidigt ansågs männens uppgifter brista i trovärdighet vilket fick till följd att tilltro ändå sattes till flickornas uppgifter. A dömdes för våldtäkt och L för våldsförande i tingsrätten medan båda männen dömdes för våldtäkt i hovrätten. Det fel som jag anser att underinstanserna gör i sin bevisvärdering av utsagorna är att de anser det räcka för fällande dom att kvinnornas utsagor väger tyngre än männens. Någon prövning av beviskravet har inte gjorts. Konstaterandet att kvinnornas utsagor väger tyngre än männens har i detta fall använts som en sammanfattande

bedömning av utsagornas tillförlitlighet. Utsageanalysen måste fortsätta genom en bedömning av om beviskravet är uppfyllt.

HD gör en noggrann genomgång av utsagornas bevisvärde. Vad HD gör i sin bedömning av om beviskravet är uppnått är att ställa upp och pröva alternativa hypoteser. Beträffande utsagorna gör HD den bedömningen att kvinnornas trovärdighet måste minskas på grund av att inte har någon större uppfattning om vad kompisen blivit utsatt för trots att alla fyra legat i samma 120 centimeter breda säng. M har angivit att A vräkt sig över henne så att hon inte hann göra motstånd, tagit strupgrepp på henne så att hon fick svårt att andas och fick ett rivmärke på halsen samt hotat att döda henne om hon inte låg stilla. Att U-B inte registrerat detta trots att hon legat bredvid sin kompis gör inte berättelsen tillförlitlig. HD anser inte att A är trovärdig då han påstår att det inte förekommit sexuellt umgänge mellan honom och M. HD har funnit förklaringar till varför A förnekar att han haft sexuell kontakt med M. Dels har A tidigare dömts för otukt med en trettonårig flicka och dels har A velat dölja det inträffade för sin flickvän. Till detta kommer det förhållande att han vill värna om sin trovärdighet genom att inte ändra den version han lämnat till polisen. Men A:s förnekande betyder inte att rätten måste lägga kvinnornas utsagor till grund för bedömningen. Anledningen till att A ljuger måste vägas mot kvinnornas utsagor. Och dessa måste i sin tur vägas mot möjligheten att de polisanmält mannen av annan anledning än att de blivit våldtagna. Här använder sig HD av Gregows punkt om motiv till beljugande. Orsaken till att polisanmälan gjorts för våldtäkt förklarar försvaret på så sätt att U-B riskerade stora bekymmer från den familj hon bodde hos samt från sin pojkvän om det kom fram att hon spenderat natten tillsammans med L. När detta gick upp för henne på morgonen beslöt hon sig för att polisanmäla L för våldtäkt. För konsekvensens skull gjorde även M en polisanmälan.

Till åklagarens gärningsbeskrivning, om att A våldtagit M och att L våldtagit U-B, samt försvarets tes om att det inte förekommit sexuellt umgänge mellan A och M och att U-B samtyckt till samlag med L, tillför HD en alternativ hypotes. Denna alternativa hypotes går ut på att samlag mellan A och M genomfördes med M:s samtycke.

När HD prövar ovanstående alternativa hypotes har rätten funnit flera omständigheter som kan tolkas till förmån för hypotesen att frivilligt samlag ägt rum. M berättar om strupgrepp och rivmärken som A skall ha åsamkat henne. Några fysiska tecken på detta har dock inte kunnat visas varken vid polisförhör eller vid läkarundersökning. Inte heller har U-B observerat några övergrepp gentemot M trots att de legat intill varandra i sängen.

Jag anser att detta alternativa händelseförlopp uppfyller de krav som ställs på alternativa hypoteser. För det första är hypotesen uppställd till den tilltalades förmån och för det andra är alternativet rimligt och förenligt med fakta i målet. När U-B skulle höras närmare av polis vägrade hon lämna några som helst upplysningar och ville inte uppge M:s adress och telefonnummer. Dessa förhållanden skulle kunna tyda på att U-B

polisanmälde L för att hennes förklaring till hur hon tillbringat natten skulle framstå som trovärdig. När polisutredningen sattes igång har hon inte tagit tillbaka påståendena om sexuella övergrepp, istället har hon fått stöd för påståendena av M. Härmed har kvinnorna motiv för falsk tillvitelse av de båda männen.

Vad som kvarstår i rättens bedömning är att avgöra om beviskravet är uppfyllt. Är det ställt utom rimligt tvivel att männen är skyldiga till våldtäkt? Visst kan det inte anses orimligt att händelseförloppet i stora delar utspelat sig som de båda unga kvinnorna gjort gällande. Detta är dock inte tillräckligt för en fällande dom. Det räcker inte heller till att kvinnornas berättelser skall kunna förtjäna tilltro framför männens. Jag anser, precis som HD anför i domen, att det föreligger ett betydande utrymme för tvivel att männen våldtagit de båda unga kvinnorna. På grund av detta skall inte någon av männen fällas till ansvar för våldtäkt.

Min ståndpunkt är att HD i detta mål lyckats visa att nyckeln till en framgångsrik bevisvärdering kan ligga i att ställa upp och pröva alternativa hypoteser. Domstolen visar i detta mål att detta är en praktiskt användbar bevisvärderingsmodell som förbättrar säkerheten vid bevisprövningen.

7 Rättsfallsanalys – NJA 1991

s. 83

Ovanstående rättsfall är intressant ur framförallt två avseenden. Dels handlar det om vad det ställs för krav på bevisningen för fällande dom och dels handlar det om vilka krav som ställs på gärningsbeskrivningens precisering. Jag kommer att behandla åtalspunkterna 3 och 4 som rör misshandel och våldtäkt av R.T. gentemot sin sambo H.H.

7.1 Bakgrund

H.H. och R.T. gifte sig 1983 och under äktenskapet fick de en dotter. Strax efter äktenskapets ingående upptäckte H.H. att hennes make hade problem med alkohol. Enligt henne våldförde han sig på henne i samband med spritmissbruket. De lyckades inte hålla samman äktenskapet och 1984 skildes parterna efter en gemensam ansökan. Snart efter separationen började R.T. söka upp H.H. och efter ett tag blev de åter tillsammans. I början av 1987 flyttade de ihop igen och ett år senare fick de sin andra dotter. R.T:s alkoholmissbruk var dock fortfarande ett problem och detta medförde att parternas förhållande blev allt sämre.

1990 gjorde H.H. en semesterresa till Bulgarien tillsammans med sin mamma och syster. Under resan berättade hon i förtroende för dem att R.T. misshandlade och våldtog henne.

Enligt åklagarens gärningsbeskrivning hade R.T. under tiden sommaren 1987 till sommaren 1990 vid ett stort antal tillfällen misshandlat och våldtagit sin sambo H.H. i deras gemensamma bostad. Utöver den allmänna beskrivningen angav åklagaren några specifika misshandels- respektive våldtäktstillfällen som beskrevs mer ingående både till tid och tillvägagångssätt. Den huvudsakliga bevisningen bestod av H.H:s utsaga samt vittnesuppgift beträffande märken på hennes hals till följd av misshandeln.

R.T. förnekade de gärningar han stod åtalad för. Han förklarade dock att han och H.H. inte sällan bråkade högljutt och att han tagit henne i armarna och ruskat om henne. R.T. menade att paret har ett perfekt fungerande sexliv.

7.2 Dostolarnas bedömning

Tingsrätten:

Tingsrätten har gjort en grundlig utredning om vilken tilltro som kunde sättas till målsägandens uppgifter. Man konstaterade att H.H:s utsaga präglats av en viss vaghet och därför måste värderas med stor försiktighet. Trots detta ansåg tingsrätten att tilltro måste sättas till hennes berättelse,

varför denna skulle läggas till grund för bedömningen. Efter detta konstaterande tittade rätten på om beviskravet var uppfyllt; var H.H:s uppgifter så detaljerade att det kunde anses klarlagt att R.T. gjort sig skyldig till de påstådda gärningarna? Tingsrätten ansåg två misshandelstillfällena och två våldtäkter vara styrkta.

Hovrätten:

Även hovrätten ansåg den avgörande frågan vara vems version som återgav de verkliga förhållandena. Likt tingsrätten fann man att H.H:s uppgifter förtjänade tilltro framför R.T:s.

HD:

HD anförde att målsägandens trovärdighet var av avgörande betydelse vid bedömningen av åklagarens ansvarspåståenden. HD menade vid en sammantagen bedömning att målsäganden måste anses trovärdig men samtidig anfördes att det därmed inte är sagt att våldtäkterna och misshandeln skett i den utsträckning som åtalet avsåg. Beträffande misshandeln fann domstolen det dock styrkt att dessa förövats i den utsträckning som åklagaren angivit. HD ansåg att det fanns utrymme för tvivel om i vilken omfattning den tilltalade använt våld samt i vilken utsträckning han haft klart för sig, eller i vart fall räknat med att H.H. inte ville ha samlag. Domstolen fann det styrkt att R.T. gjort sig skyldig till våldtäkt vid åtminstone några tillfällena utöver de i gärningsbeskrivningen specifikt angivna.

7.3 Kommentarer

I alla tre instanser har målsägandens trovärdighet varit av avgörande betydelse och en grundlig utredning härom har genomförts av domstolen. Underinstanserna menade att H.H:s utsaga varken varit sammanhängande, klar eller detaljerad och många uttalanden har varit vaga och generella. Hon har även ändrat vissa uppgifter och det finns punkter i hennes berättelse som ter sig svårförklarliga och som kan ge anledning att betvivla att den riktigt återger vad som inträffat. Enligt denna beskrivning kan varken homogenitets- eller detaljkriteriet anses vara uppfyllt. Vad som står mot denna bedömning är att H.H. berättat på ett påfallande trovärdigt och levande sätt. Domstolen har vägt in fler av Gregows punkter i sin bedömning; bland annat H.H:s *personliga egenskaper som förklaring* till varför hon haft svårt att redogöra för de sexuella handlingarna. Domstolen har inte heller funnit att H.H. haft något *motiv till att beljuga* sin sambo. Uppgifterna saknar helt överdrifter och av allt att döma hade H.H. helst velat slippa rättegången. Slutligen vinner H.H:s uppgifter stöd av åberopad stödbevisning. Genom att väga de båda vågskålarna mot varandra fann underrätterna att det inte råder någon tvekan om att H.H. är trovärdig. Jag anser att trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningen har genomförts på ett mycket grundligt sätt. Genom att använda sig av Gregows punkter och väga delarna som talar för respektive mot utsagans tillförlitlighet har en mer objektiv slutsats uppnåtts, vilket också förespråkas i lagens förarbeten. Kravet på utredning och analys som lagen syftar till anser jag i denna del

uppfyllt. Efter detta konstaterande är frågan om H.H:s uppgifter var så detaljerade att det kunde anses klarlagt att R.T. gjort sig skyldig till de påstådda gärningarna, med andra ord en fråga om beviskravet kunde anses uppfyllt. Här anser jag inte att tingsrätten gjort en lika grundlig bedömning. Här var det av betydande vikt att H.H. inte kunnat komma med närmare precisering av våldtäktstillfällena förutom vid två tillfällen. Tingsrätten ansåg visserligen att det fanns mycket som tydde på att R.T. utsatt H.H. för mer omfattande övergrepp än så men med hänsyn till vagheten i H.H:s berättelse ansåg tingsrätten dock inte att det var klarlagt att så skett. Hovrätten däremot fann det styrkt att både misshandeln och våldtäkterna skett kontinuerligt under den av åklagaren avsedda perioden. Här efterlyser jag en bättre bevisvärdering. Vad är det till exempel som ligger bakom vagheten i H.H:s berättelse? Här skulle det vara passande för domstolen att använda sig av den vittnespsykologiska kunskapen och framförallt vetenskapen om minnesprocessens faser. En faktor som måste beaktas är att övergreppen pågått under flera år vilket innebär att det förflutit lång tid mellan det att H.H. blivit utsatt för övergrepp till det att hon berättar om händelserna i domstolen. Minnet har här blivit utsatt för en viss förblekningsprocess. Även händelser som gjort ett mycket starkt intryck bleknar med tiden. Förträngningar är också något som delvis styr minnet. Domstolen måste ta hänsyn till sådana felkällor vid bevisvärderingen. Varje utsaga måste betraktas som en beviskedja och varje led i beviskedjan måste undersökas var för sig, med hänsyn tagen till felkällor, innan en helhetsbedömning av utsagan kan genomföras. Detta har inte domstolen tittat på över huvud taget. Genom att vara medveten om och beakta de psykologiska mekanismerna begränsas risken för att irrelevanta och subjektiva värderingar påverkar avgörandet.

Inför HD lämnade H.H. en lång och i sina detaljer sammanhängande berättelse och det sätt på vilken den lämnades har gett ett trovärdigt intryck. Utsagan stämde i stort överens med vad som angivits i underrätterna. Det var dock först i HD som H.H. mer bestämt kunde precisera och ange tidpunkt för vissa av övergreppen. Enligt Gregows konstanskriterium måste målsäganden kunna komma med en godtagbar förklaring till varför ändringen gjorts. De tillägg och förtydliganden som hon gjorde i HD har hon förklarat med att upplevelserna varit sådana att hon sökt förtränga dem och att det först var vid förhandlingen i överrätt som hon kunnat erinra sig och i tid placera vissa händelser. H.H. har under ett pressande förhör förmått ge rimliga förklaringar i de hänseenden där hennes uppgifter har satts i fråga. HD gjorde den bedömningen att de tillägg och förtydliganden som gjorts i överrätt reparerade de avvikelser från konstanskriteriet som förekommit i underrätterna, genom att H.H. kunde ge rimliga förklaringar till dem. Jag håller med HD i denna bedömning och därmed måste konstanskriteriet anses uppfyllt. HD menade att H.H. ansågs trovärdig dels genom ovanstående förklaring och dels genom att det inte framkom något som tydde på att hon hade anledning att beljuga den tilltalade. Inte heller fanns det belägg för att hon velat lämna felaktiga uppgifter i underrätten. Däremot ansågs det finnas utrymme för tvivel om i vilken omfattning de sexuella övergreppen ägt rum. HD ansåg det utrett att R.T. vid de fyra

angivna tillfällena tilltvingat sig samlag med henne. I fråga om övriga påstådda sexuella övergrepp har H.H. inte kunnat lämna några mer preciserade uppgifter om tidpunkt och antal. Det förelåg således rimligt tvivel om i vilken omfattning som övergreppen förekommit. Trots detta ansågs H.H:s uppgifter sådana att det ansågs stå utom rimligt tvivel att R.T. under den med åtalet avsedda perioden åtminstone vid några tillfällen utöver de fyra tidigare angivna förövat våldtäkt mot henne. Genom denna motivering kan man se att HD luckrat upp precisionskravet.

I RB 45:4 finns regler om gärningsbeskrivningens precision. Här anges omständigheter som måste omfattas av gärningsbeskrivningen. Här nämns bland annat en precisering av brottet till tid, plats och objekt. Ur bevissynpunkt är det avgörande hur preciserad åklagarens gärningsbeskrivning är. En bristande precisering försvårar eller till och med omöjliggör för den tilltalade att föra fram relevant motbevisning och åklagaren får då en fördel i processen.¹⁰⁷ Som jag visat ovan har HD dock genom detta mål luckrat upp precisionskravet i utsagemålen. Detta anser jag vara en förutsättning för att mål rörande till exempel grov kvinnofridskränkning och våldtäkt, om både teknisk bevisning och vittnen saknas, över huvud taget skall kunna föranleda straffansvar.¹⁰⁸ Domskälen visar att fällande dom är möjlig trots att övergreppen inte kan preciseras till antal och tid. Mot detta står Europakonventionens krav på en tillräckligt preciserad gärningsbeskrivning för att processen ska uppfylla kravet på en rättvis rättegång.¹⁰⁹ Avsteg från huvudregeln med preciserad gärningsbeskrivning är ett undantag och skall, enligt min ståndpunkt, behandlas med försiktighet. Som jag nämnde ovan är dock en uppluckring av precisionskravet nödvändig i denna typ av mål. I detta mål har H.H:s utsaga även fått stöd av mammans och systemens indirekta vittnesuppgifter.

Justitierådet Nyström tillade i domskälen att när en påstådd brottslig gärning består av våld eller annat övergrepp utövat mot någon inom gärningsmannens familj, eller motsvarande nära krets, finns det svårigheter av särskilt slag. Dessa kan gälla såväl värderingen av bevisningen som preciseringen av brotten. Utmärkande för denna typ av brottslighet är att det ofta är fråga om flera övergrepp som pågått under lång tid innan en anmälan slutligen görs. Sociala förhållanden och känslomässiga bindningar bidrar ofta till att både gärningsman och offer in i det längsta försöker dölja vad som försiggår. Det kan i efterhand vara svårt för målsäganden att hålla isär olika händelser och i detalj precisera när, var och hur händelsen utspelat sig. För att en brottslig gärning skall kunna medföra straffansvar måste den vara klart avgränsad till sitt innehåll. Av åklagarens gärningsbeskrivning skall framgå vilket handlande som läggs den tilltalade till last och för en fällande dom måste krävas bevisning av erforderlig styrka för att den tilltalade har handlat såsom åklagaren påstår. I mål av nu förevarande slag är det inte ovanligt att en eller flera händelser framstår som mer tydliga än andra. Detta kan bero på att det utövade våldet någon gång varit av särskilt slag

---

¹⁰⁷ Schelin s. 45

¹⁰⁸ Gregow s.521

¹⁰⁹ Schelin s.46

eller att någon yttre händelse ger stöd för minnet. Om domstolen funnit övertygande bevisning för att målsäganden utsatts för brott vid de tillfällen som kunnat beskrivas i detalj kan detta förhållande i och för sig utgöra stöd vid bedömningen av om målsägandens berättelse i övrigt skall förtjäna tilltro. Normalt fordras precisering av tid och plats för den brottsliga gärningen men ibland måste man godta att omständigheter av det slag som nämnts i viss mån lämnas öppna. Detta förtydligande i HD:s domskäl anser jag på ett mycket bra sätt förklara problematiken kring denna typ av brott.

Sammanfattningsvis har HD visat vad det ställs för krav på bevisningen för fällande dom och vilka krav som ställs på gärningsbeskrivningens precisering. I målet finns ingen teknisk bevisning och de vittnesuppgifter som finns är endast indirekta bevis. Vad HD gör är att visa att avsaknad av direkta vittnesiakttagelser och teknisk bevisning inte hindrar att utsagan kan vara tillräcklig för en fällande dom. Detta förutsätter dock att domstolen genom utredning finner det ha blivit ställt utom rimligt tvivel att den åtalade har gjort sig skyldig till vad som lagts honom till last. Trots att det fanns utrymme för tvivel om i vilken omfattning de sexuella övergreppen ägt rum ansågs H.H:s uppgifter sådana att det ändå ansågs stå utom rimligt tvivel att R.T. under den med åtalet avsedda perioden åtminstone vid några tillfällen utöver de fyra tidigare angivna förövat våldtäkt mot henne. Som redan nämnts visar målet alltså att precisionskravet luckrats upp.

8 Rättsfallsanalys – NJA 1992 s.446

8.1 Bakgrund

I målet står en man, H åtalad för grovt sexuellt utnyttjande samt grov våldtäkt mot sin dotter C som under tiden för övergreppen var 13-15 år gammal. Enligt gärningsbeskrivningen har fadern genom våld eller hot om våld vid ca 200 tillfällen tvingat sin dotter till samlag och med samlag likställda handlingar. Hotet har bestått i att mannen vid ett flertal tillfällen tagit fram en kniv och sagt att han skall döda henne om hon vägrar att uppfylla hans begäran. Våldet har bestått i att mannen vid något tillfälle gripit hårt tag i dottern och kastat omkull henne samt en gång gett henne en örfil.

Målet är intressant eftersom domstolarna gör en kriteriebedömning av parternas utsagor. Dessutom använder sig domstolen sig av psykologiskt sakkunniga som hjälpmedel vid bedömningen av trovärdigheten i målsägandens utsaga.

8.2 Parternas utsagor

C (dottern): Hon har inte haft samlag med någon pojke, eftersom det är viktigt för henne att vara oskuld så länge hon är ogift. I april 1990 fick hon följa med sin far till en fest. På vägen till festen talade han om att flickor skulle vara oskuld och att han skulle vara glad om hon var det. På festen blev fadern berusad och på väg hem från festen försökte han kyssa henne. När de kom hem gick C och lade sig. Fadern kom då in i hennes rum och ville fortsätta prata om flickor och oskuld. Dottern berättade att hon inte legat med någon men fadern sade att han verkligen måste få vetskap om att hon var oskuld. Han drog av henne byxorna och stoppade in två fingrar i hennes könsorgan. Han sade att han inte kände något. Efter en halv minut tog han bort fingrarna och hon såg då att han onanerade. När han fått utlösning gick han till badrummet men kom sedan tillbaka och bad henne om förlåtelse. Efter ungefär en vecka kom fadern tillbaka till hennes sovrum och sade att han måste fortsätta undersökningen. Han tog fram sin penis och sa att det bara fanns denna metod kvar. Han drog av henne byxorna och bad henne lägga sig på sidan. Han lade sig bakom henne och förde in sin manslem i hennes könsorgan och efter högst en minut fick han utlösning. Fadern bad om förlåtelse och började gråta. Efter inte så lång tid därefter kom han återigen in i sovrummet. Han smekte hennes bröst samtidigt som han onanerade. C började då inse att fadern var sexuellt intresserad av henne och avvisade honom. Då började han hota sin dotter med kniv. Om hon inte gjorde som han sade skulle han döda både henne och sig själv. Hon vågade inte annat än att göra honom till viljes. De samlag han hade med henne var

till största delen anala och hon uppskattar dem till omkring 235. Vaginala samlag hade han haft med henne tre gånger och orala vid tre till fyra tillfällen.

För sin kusin har C berättat att hon blivit våldtagen av två pojkar i en skog. Detta eftersom hon inte ville berätta om vad hon utsatts för av sin far.

H (fadern): Det är bara fantasier dottern kommer med. Han kan inte förstå vad hon menar. Det finns ingen verklighetsgrund i det som dottern berättat, han tycker inte om att ha analsex. Festen i april kommer han inte ihåg. Han har aldrig frågat C om hon var oskuld, däremot har han flera gånger framhållit vikten av att vara oskuld. Fadern trodde att C var oskuld fram till dess att hans försvarare fick veta att det vid en läkarundersökning framkommit att hon inte var det. Eftersom C således inte är oskuld längre misstänker han att hon varit tillsammans med annan man. Detta vågade hon inte berätta för fadern utan kommer istället med beskyllningar mot honom.

8.3 Domstolarnas bedömning

Tingsrätten:

Tingsrätten bedömer trovärdigheten i faderns respektive dotterns utsaga. Tingsrätten anser att den berättelse dottern lämnat ger intryck av att vara självupplevd. Det som C berättat under huvudförhandlingen har inte avvikit från de uppgifter som hon lämnat vid förundersökningen. Flera vittnen stödjer C:s berättelse. C har anförtrott sig till sin väninna, lärare, syokonsulent och skolpsykolog och för dem berättat om faderns övergrepp. Skolpsykologen S har bedömt C:s uppgifter som sanningsenliga men att det inte kan uteslutas att antalet tillfällen då hon blivit utnyttjad och hotad med kniv varit färre än det antal C själv uppgett. C:s berättelse vinner även stöd av det utlåtande som läkaren K avgett. Den rättsmedicinska besiktningen talar för att såväl C:s ändtarms- och slidöppning varit utsatta för forcerad uttänjning. Tingsrätten finner att C:s uppgifter förtjänar tilltro framför H:s utsaga och menar därmed att det är utrett att fadern begått de gärningar han står åtalad för. Övergreppen har förekommit i så stor omfattning att de är att bedöma i enlighet med åklagarens talan.

Hovrätten:

Till ledning för bedömningen av dotterns utsaga har hovrätten av legitimerade psykologen N inhämtat ett vittnespsykologiskt sakkunnigutlåtande. Resultatet av denna utredning visar att C:s utsagor om sexuella övergrepp från faderns sida inte är tillförlitliga.

Hovrätten anser att C:s berättelse innehåller detaljer som framstår som uppenbart osannolika; till exempel hennes påstående om antalet samlag samt det omfattande bruket av knivar. Hovrätten anför vidare att det i dotterns berättelse dock finns konkreta detaljer som tyder på att hon återger självupplevda händelser. Hovrätten finner att det finns anledning att tro att det i stor utsträckning är verkliga händelser som ligger till grund för C:s berättelse, men att oklarheterna i hennes utsaga inte kan ligga till grund för

en fällande dom mot fadern. Till grund för bedömningen lägger därför hovrätten den berättelse som fadern lämnat.

De oständigheterna att H bett att få undersöka sin dotter och att han vid tillfället var så sexuellt upphetsad att han fick utlösning medför att hans handlande är att bedöma som sexuellt umgänge.

HD:

HD konstaterar att dotterns utsaga är sammanhängande och detaljrik och att den lämnats med ett trovärdigt intryck. HD anser att hennes berättelse talar för att det är fråga om något som är självupplevt och finner att det står utom rimligt tvivel att fadern utsatt C för de sexuella övergrepp som anges i åtalet. Hur många fall av övergrepp som det rör sig om har inte blivit utrett men det får anses styrkt att det förekommit ett stort antal. HD dömer H för grov våldtäkt.

8.4 Kommentarer

Tingsrätten börjar med att redogöra för omständigheter som talar *mot* faderns berättelse för att därefter redogöra för omständigheter som talar *för* dotterns berättelse. Redan här kan man se att tingsrätten känner misstro gentemot faderns utsaga och att en alltför subjektiv bedömning görs. Tingsrätten tittar närmare på dotterns utsaga för att se om den uppfyller kraven på en trovärdig berättelse. Man konstaterar att kravet på konsekvens och detaljrikedom är uppfyllt, vilket ger stöd åt att händelserna är självupplevda. Berättelsen har vid huvudförhandlingen inte avvikit från de uppgifter C lämnat under förundersökningen. C:s utsaga vinner även stöd från den övriga bevisningen; vittnesutsagorna överensstämmer med vad som framkommit under huvudförhandlingen och dessutom vinner C:s uppgifter stöd av läkarutlåtandet. Sammantaget finner jag att kraven för en trovärdig berättelse är uppfylld, däremot anser jag att tingsrätten inte beaktat förarbetenas krav på objektivitet under bevisvärderingen.

Tingsrätten anser att vittnena ger stöd åt dotterns berättelse men jag vill påpeka att det rör sig om indirekt bevisning eftersom det är C som anförtrott personerna uppgifter om faderns övergrepp. Ett av dessa vittnen är den sakkunnige skolpsykologen S. Eftersom C anförtrott honom uppgifter om faderns övergrepp har åklagaren kallat honom som vittne. Han har bedömt att C:s uppgifter är sanningsenliga men att det inte kan uteslutas att antalet tillfällen hon blivit utnyttjad och hotad med kniv varit färre än hon uppgett. Vad som måste beaktas här är att S är partssakkunnig, och därmed kallad av åklagaren. Enligt min bedömning fäster tingsrätten stor vikt vid den sakkunniges utlåtande. Tingsrätten nöjer sig med skolpsykologens uttalande och gör ingen vidare utredning. Här anser jag att rätten brister i bevisvärderingen då de övertar den sakkunniges utlåtande utan närmare granskning. Syftet med sakkunnigbeviset skall vara att ge rätten hjälp med värdering av en viss utsaga. Denna bedömning skall rätten sedan ta hjälp av vid den slutliga bevisvärderingen där samtliga bevis slutligen vägs samman. Som jag redogjort för i kapitel 5.4 måste domstolen alltid göra en

självständig bedömning och får inte okritiskt utgå från vad psykologiska experter uttalar. I denna del stämmer inte domstolens bevisvärdering överens med rättegångsbalkens regler som stadgar att sakkunniginstitutet är ett bevismedel, som domstolen självständigt måste värdera. Tittar man dessutom på vad S grundar sitt uttalande på nämner han bara att C inte lämnat motsägande uppgifter och inte haft intentioner att få det låta värre än vad det varit. Därför, menar S, är det helt osannolikt att C fantiserat ihop sin berättelse. Trots detta vaga resonemang köper tingsrätten S:s utlåtande och låter därigenom skolpsykologens inflytande avgöra målet. Detta anser jag vara mycket farligt ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

Hovrättens domskäl är betydligt mer utförliga än tingsrättens. Först pekar rätten på detaljer man anser vara uppenbart osannolika och överdrivna, till exempel dotterns påståenden om antalet samlag och det omfattande bruket av knivar. Faderns övergrepp har varit känsloladdade för C och hon har mått mycket dåligt. Denna psykologiska faktor, menar jag, kan ha påverkat minnets tillförlitlighet under inkodningsfasen. Jag anser att det finns goda skäl att anta att den stressade situation som C har levt i ligger bakom de överdrivna detaljerna. En annan psykologisk faktor som spelar in är att övergreppen har pågått under en relativt lång tidsperiod. Under denna tid har C diskuterat händelserna tillsammans med bland andra nära väninnor och skolpsykologen S. Jag tror inte att någon av dessa påverkat henne att lägga till omständigheter som inte kommer från C:s egna upplevelser men däremot tror jag att samtalen kan ha lett till att C omedvetet skapat en ny minnesbild och därmed fyllt ut luckorna med antalet övergrepp och knivhot genom överdrifter. Denna felkälla har domstolen beaktat och genom utredningen har man även kommit fram till att vissa delar av dotterns utsaga är så detaljrika att de talar för att det hon berättat är verkliga händelser som är självupplevda. Exempel på detta är att fadern undvek samlag med C för att sängen knarrade och att de anala samlagen var mer smärtsamma när C låg på rygg än när hon stod på alla fyra. Hovrätten utesluter dock inte hypotesen att C till vissa delar återger erfarenheter hon fått genom att titta på porrfilm. Denna hypotes ter sig inte särskilt rimlig i mina öron. En annan hypotes skulle istället kunna vara att C frivilligt haft analsex med en kille, som inte är fadern. Det framkommer dock i utredningen att C är mån om sin oskuld och att hon inte haft samlag med någon. Detta styrks av väninnans berättelse och jag menar att hypotesen om att C haft analsex med en eventuell pojkvän inte ter sig rimlig. Min ståndpunkt är att C:s berättelse om att hon skulle ha blivit våldtagen i skogen av två killar är påhittad. Dels för att hon inte berättat om den för sina föräldrar och dels för att den inte innehåller några konkreta detaljer. Precis som skolpsykologen angett angående händelsen i skogen, är min teori att C berättade om våldtäkten för att hon hade ett stort behov av att lämna ifrån sig en berättelse och på så sätt ge en signal till omvärlden samtidigt som hon ville skydda familjen. Jag finner därmed ingen anledning att betvivla att detaljerna kommer från självupplevda händelser som C haft med fadern och inte med de två pojkarna. Hur som helst saknar jag ett resonemang kring hovrättens hypotes.

Till skillnad från tingsrätten uppställer hovrätten en alternativ förklaring kring uppkomsten av de skador C har i slida och ändtarmsöppning. En hypotes är att bristningarna i slidan uppkommit genom att C frivilligt haft samlag med någon. Eftersom det inte finns något som tyder på att C haft en sexuell relation med någon av motsatt kön, avfärdar jag liksom hovrätten, denna hypotes. Andra alternativa förklaringar som framförts är att bristningarna uppkommit då hon som liten flicka skadats av ett stolsben alternativt att C själv tillfogat sig skadorna. Båda dessa förklaringar ter sig dock osannolika. Jag finner ingen annan rimlig förklaring till skadorna än att C påtvingats samlag. Angående skadorna i ändtarmsöppningen har läkaren uppgett att mycket kraftig förstoppning kan ge upphov till sådana skador. Denna förklaring är, enligt min ståndpunkt, orimlig bland annat eftersom varken fadern eller dottern aldrig nämnt något om att C skulle ha lidit av förstoppning.

Hovrätten har inte tagit den omständighet i beaktande att fadern till en början förnekat allt som dottern anklagat honom för. Under förhöret i tingsrätten har han uppgett att C hittat på alltihop och festen kommer han inte ens ihåg. När han hörs på nytt igen i hovrätten ändrar han sin version märkbart och erkänner en del av de anklagelser som C kommer med. Festen kommer han helt plötsligt ihåg och han betonar hur viktigt det är att en flicka är oskuld när hon gifter sig och att han måste få klarhet i om C verkligen är oskuld. Jag ställer mig frågande till varför inte fadern lät en läkare undersöka dottern om det nu var så viktigt för honom att få reda på om hon var oskuld. Eftersom han inte gjorde detta utan istället själv ”utförde undersökningen” tyder det på att hans handlande bottnat i ett sexuellt intresse för henne. Denna omständighet anser jag styrka C:s utsaga. Enligt Gregows konstanskriterium torde faderns ändrade version i hovrätten vara ett incitament till att företa en mer grundlig utredning i målet. Jag anser inte att fadern har lyckats prestera någon relevant förklaring till avvikelserna vilket gör att han bör hamna i ett väsentligt sämre bevisläge. Istället för att ifrågasätta faderns trovärdighet på grund av de ändrade uppgifterna lägger hovrätten hans utsaga till grund för bedömningen. Uppfattningen att den första förklaringen oftast har en högre grad av tillförlitlighet och därmed stämmer bättre överens med verkligheten än senare versioner anser jag inte stämma i detta fall. Att hovrätten helt uteslutit att beakta faderns ändrade uppgifter tyder på att förarbetenas krav på objektiv bevisvärdering inte är tillräckligt tillgodosedda.

I hovrätten tillkommer ett nytt bevismedel i form av den sakkunnige psykologen N. N har ställt upp olika hypoteser som tänkbara förklaringar till vad som kan ligga bakom dotterns utsaga. Sammantaget finner N att C:s utsagor är delvis påhittade och delvis lånade från händelser där fadern inte varit inblandad. Detta sätt att se på saken har fått avsevärt starkare stöd än det alternativ som innebär att C:s utsagor är fullt tillförlitliga. Resultatet av utredningen visar att C:s utsagor om sexuella övergrepp från faderns sida inte är tillförlitliga. Till skillnad från tingsrätten för hovrätten en diskussion kring den sakkunniges utlåtande. Man säger att det mycket väl kan förhålla sig så som N antagit men däremot dras ingen slutsats baserad på hans

uppgifter. Domstolens bedömning av sakkunnigbeviset anser jag stämmer väl överens med lagens krav.

HD ger tydligt uttryck för uppfattningen att förordnande av psykologisk expertis bör ske med återhållsamhet. Domstolen måste alltid göra en självständig bedömning när det är fråga om trovärdigheten hos en målsägande. HD betonar även att det sällan finns anledning att förordna en sakkunnig för att bedöma trovärdigheten hos någon som skall höras personligen inför rätta, vilket är fallet i detta mål. Detta uttalande skulle få till följd att psykologens medverkan får minskad betydelse. Min ståndpunkt är den att vittnespsykologer kan tillföra processen rättssäkerhet under den förutsättningen att det går till på ett bra sätt. Vad jag menar med detta är till exempel att den sakkunnige inte bör vara kallad av part. Normalt sett torde det vara tillräckligt med en enda sakkunnig men eftersom C:s skolpsykolog S är kallad som vittne av åklagaren anser jag att hovrätten gör rätt i att kalla den domstolssakkunnige N, som står till båda sidors, samt rättens, förfogande. Jag anser dock inte att vittnespsykologer som regel ska användas vid rättegången. Istället förordar jag att rätten skaffar sig en bredare allmän kompetens inom vittnespsykologi för att möjliggöra så korrekta domar som möjligt.

HD ställer sig kritisk till psykologen N:s utlåtande om att faderns övergrepp är påhittade. HD accepterar inte N:s resonemang utan bedömer hans utlåtande som svårförståeligt. HD gör här den självständiga bedömning precis som sig bör enligt rättegångsbalkens regler.

Den som talar sanning avger i allmänhet en någorlunda detaljerad utsaga. HD har använt sig av Gregows detaljkriterium som ett stöd för att C:s utsaga är tillförlitlig. HD har även gett stöd åt att konstanskriteriet skall tillmätas betydelse vid bedömningen av C:s utsaga. I avsnitt 4.1.1 och 4.5 har jag diskuterat Gregows punkter och kom då fram till att en nackdel med punkterna är att domarna kan ha olika syn på var gränsen går för när en utsaga uppfyller de olika kriterierna. I detta mål har dock HD ställt krav på kvaliteten av detaljkriteriet. I domskälen anför HD att det är av stor vikt vid bedömningen av C:s utsaga att hon i sin berättelse har återgett flera olika episoder som var för sig innehöll en rad pregnant detaljer som dessutom bildade en sammanhållen helhet. HD:s klagörande innebär att ramarna kring Gregows kriterier stramas upp och får som följd att den subjektiva bedömningen inte får lika stort utrymme.

Angående de punkter i C:s berättelse som är ägnade att inge tvivel, till exempel antalet sexuella närmanden, tar HD fasta på vad skolpsykologen S uppgett. Han har anförut att det är naturligt att en person som befinner sig i kris har svårt att fastslå exakt vad som hänt och lätt gör sig skyldig till vissa överdrifter. HD anser inte att överdriften minskar trovärdigheten av C:s berättelse i stort.

Av ovanstående resonemang anser jag att HD gör rätt i att fastställa tingsrättens dom och döma H för grov våldtäkt gentemot sin dotter C.

Dessutom välkomnar jag att HD inte står fast vid tingsrättens domsmotivering utan gör en betydligt mer djupgående analys.

9 Rättsfallsanalys - NJA 2005 s.712

Jag har valt att redogöra för och analysera ovanstående rättsfall som handlar om misstänkt grov kvinnofridskränkning samt våldtäkt av en man gentemot sin hustru. Fallet är intressant eftersom ord står mot ord och utsagornas tillförlitlighet därmed blir avgörande. Dessutom behandlas betydelsen av stödbevisning när det varken finns teknisk bevisning eller vittnen.

9.1 Bakgrund

L.G. och C.G. är gifta med varandra och har tillsammans sönerna T.G., F.G. och S.G. Familjen bor sedan mitten av 1990-talet i en villa i Huddinge. Under några år bodde även C.G:s dotter K.D. med familjen. Under äktenskapet har C.G. varit hemma med barnen medan L.G. arbetat i sitt företag.

Av både L.G. och C.G:s utsagor har det framkommit att C.G. har alkoholproblem. Alla i familjen har berättat om detta och också sagt att det ofta var bråk mellan L.G. och C.G. Av barnens utsagor framgår det att bråken oftast ägt rum när C.G. varit påverkad av alkohol.

I målet väcks åtal under fyra punkter, men jag kommer koncentrera mig på åtalspunkt 1 och 2, det vill säga åtalen för grov kvinnofridskränkning samt våldtäkt.

Åtalspunkt 1 – grov kvinnofridskränkning

Under tiden år 2000 till den 8 mars 2005 har L.G. begått brottsliga gärningar mot sin hustru, som var och en utgjort led i en upprepad kränkning av hennes integritet och har varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

1. L.G. har år 2003 i villans gillestuga i Stuvsta uppsåtligen tillfogat C.G. blåmärken och smärta genom att utdela ett flertal slag mot hennes ansikte samt ett flertal slag och sparkar mot hennes kropp.
2. L.G. har i mars 2003 i Stuvsta uppsåtligen tillfogat C.G. smärta genom att utdela ett flertal slag mot hennes ansikte. Av slagen har C.G. förlorat balansen och fallit mot ett element.
3. L.G. har år 2003 i Stuvsta hotat C.G. genom att uttala att han ska slå ihjäl henne om hon inte går till sängs.
4. L.G. har någon gång under 2003-2004 på en fest på Lidingö uppsåtligen tillfogat C.G. smärta genom att utdela ett slag med öppen hand mot hennes ansikte.

5. L.G. har under vintern 2004 i villans kök i Stuvsta uppsåtligt tillfogat C.G. blodvite, blåmärken och smärta genom att med ett tag om C.G:s nacke slänga ner henne i glassplitter som legat på golvet. När hon lyckats resa sig upp har han utdelat två slag med öppen hand mot hennes ansikte, varpå hon åter fallit i glassplittret på golvet.
6. L.G. har den 2 februari 2005 i Stuvsta uttalat att han ska döda C.G. samtidigt som han tryckt henne mot ett element med sådan kraft att hon känt en kraftig smärta i bakhuvudet. Han har senare vid samma tillfälle knuffat henne mot ett element samt utdelat 3-4 knytnävsslag som träffat henne på överkroppen.
7. L.G. har den 8 mars 2005 i Stuvsta vid flera tillfällen uttalat att han ska slå ihjäl C.G. Han har höjt en kniv över sitt huvud och sagt att han ska kasta den i huvudet på henne. Han har vidare vid samma tillfälle tagit tag i hennes hår och släpat henne i håret utmed golvet.
8. L.G. har under perioden 2000 till och med den 8 mars 2005 i Stuvsta vid ett stort antal tillfällen, tidvis 1-2 gånger per månad, misshandlat, ofredat och hotat C.G. genom att tilldela henne slag mot ansikte och kropp, knuffat henne, dra henne i håret samt fälla yttranden med innebörd att han ska döda henne.

Åtalspunkt 2 - våldtäkt

L.G. har i någon gång under år 2003 i villan i Stuvsta, genom våld tvingat C.G. till samlag. Våldet har bestått i att L.G. tagit tag i henne bakifrån, lagt henne på sängen där han med sin kroppstyngd hållit fast henne, slitit av henne byxorna, utdelat flera slag mot hennes kropp och därefter tryckt en kudde över hennes ansikte under tiden han genomfört samlaget.

9.2 Parternas utsagor

Beträffande de båda åtalspunkterna föreligger två helt skilda versioner. Den ena versionen är den L.G. lämnat. Han förnekar samtliga gärningar men medger att det varit mycket bråk mellan parterna och att dessa bråk orsakats av C.G:s provokativa sätt gentemot honom. Han kan därför i självförsvar vid något tillfälle ha knuffat eller hållit henne ifrån sig.

Den andra versionen är den som C.G. lämnat. Hon har en helt annan förklaring till varför de börjar bråka. C.G. medger att hon har alkoholproblem men menar att orsaken till bråken inte beror på detta. Hon har börjat dricka på grund av det sätt som L.G. behandlat henne på. Hon har vidare berättat att L.G. under många år slagit henne och barnen. Vid flera av dessa tillfällen har även han varit starkt påverkad av alkohol. Mot bakgrund av det mycket stora antalet misshandelstillfällen har hon svårt att skilja dem åt och närmare berätta om varje enskilt tillfälle. C.G. har vidare berättat om att L.G. ofta utsatt henne för sexuella övergrepp. Han har inte respekterat

hennes nej utan ansett sig ha ”rätt att knulla henne”. Det har hänt att något eller några av barnen kommit in i sovrummet för att sära föräldrarna åt. L.G. har emellertid antingen sparkat eller slängt ut barnen. Detta har fått till följd att hon så småningom slutat säga nej eftersom hon inte velat att barnen skulle vara med om detta. Också dessa tillfällen har C.G. haft svårt att skilja från varandra men det övergrepp som behandlas under åtalspunkt 2 kommer hon ihåg på grund av att L.G. tryckte en kudde över hennes ansikte.

9.3 Domstolarnas bedömning

Tingsrätten:

Tingsrätten för ett resonemang om tilltron till C.G:s utsaga och om denna kan läggas till grund för bedömningen. Tingsrätten menar att C.G:s berättelse är sammanhängande, klar och detaljerad. Tingsrätten finner ingen del i berättelsen vara svårförklarlig eller som ger anledning att betvivla att berättelsen återger vad som verkligen inträffat. Man konstaterar även att inga betydande avvikelser gjorts från de uppgifter som lämnats under förundersökningen. Inte heller har det framkommit något skäl till varför C.G. skulle vilja ljuga om de påstådda övergreppen. Tingsrätten konstaterar att trovärdigheten i C.G:s utsaga är hög, bland annat mot bakgrund av den mängd smådetaljer hon har till stöd för sitt minne. Det ter sig inte sannolikt att detaljerna är något hon hittat på. Istället tyder det på att C.G:s berättelse är självupplevd. Till sist vinner C.G:s utsaga stöd i övrig bevisning.

Tingsrätten anser att C.G:s utsaga förtjänar tilltro och därmed kan läggas till grund för bedömningen. Därmed anses det styrkt att L.G. gjort sig skyldig till de handlingar som ryms under åtalspunkterna 1 och 2.

Hovrätten:

Hovrätten gör inte någon annan bedömning beträffande skuld och rubricering än den som tingsrätten gjort. Hovrätten fastställer därför tingsrättens domslut.

HD:

I åtalet rörande grov kvinnofridskränkning gör HD samma bedömning som underinstanserna avseende trovärdigheten i C.G:s utsaga samt att den vinner stöd av övrig bevisning.

Vad gäller åtalet för våldtäkt gör dock HD en annan bedömning. Här kännetecknas inte C.G:s utsaga av den stora detaljriktighet som vid övriga övergrepp. Hon har inte heller kunnat placera händelsen närmare i tiden. HD menar att det inte kan anses ställt utom rimligt tvivel att L.G. gjort sig skyldig till den påstådda våldtäkten. Åtalet för våldtäkt lämnas därför utan bifall medan tingsrättens dom står fast för grov kvinnofridskränkning.

9.4 Kommentar

Brottskonstruktionen för grov kvinnofridskränkning är speciell på det sättet att brottet utgör *ett* brott som samtidigt består av *flera* brottsliga gärningar. I förarbetena hänvisas till att det i praxis skett en utveckling att betrakta flera likartade brott som en enhet.¹¹⁰ Detta innebär att upprepade separata gärningar av normalgrad/lindrig grad är att beakta som *ett* grovt brott, grov kvinnofridskränkning. Vid grövre brott ska domstolen istället döma varje brott för sig.¹¹¹

Principen om omedelbarhet och principen om bästa bevismaterialet har i detta mål lagts åt sidan till skydd för L.G. och C.G:s tre gemensamma söner. De har inte avgivit sina berättelser muntligen inför rätten, istället har förhören med dem filmats och sedan spelats upp i rättegångssalen. Genom detta tillvägagångssätt blir pojkarnas berättelser en del av det processmaterial som domen får grundas på. I lagtext, doktrin och praxis är man överens om att de bästa möjligheterna att värdera en utsagas tillförlitlighet är om personen hörs direkt inför rätten. Jag anser dock att det finns tillfällen då utsagan kan tillmätas ett högt bevisvärde trots att den presenterats på ett alternativt sätt. Självklart måste europakonventionens krav på rättvis rättegång vara uppfyllt.

Av två anledningar finner jag det vara berättigat att åsidosätta dessa annars så viktiga processprinciper. För det första är det sönerns ringa ålder vid tiden för rättegången och för det andra är den misstänkte gärningsmannen barnens pappa, en person som står barnen nära och som de står i beroendeställning till. Att inför domstolen och sin pappa berätta om vad som hänt kan skapa känslor av skuld och skam som i sin tur påverkar pojkarnas benägenhet att berätta. Eftersom sönerns berättelser grundar sig på direkta iakttagelser har de stor betydelse för utredningen och då är videoupptagning av förhören ett bra alternativ så länge den håller den goda kvalitet som krävs för att kunna vara ett rättssäkert alternativ. En fördel är att utsagorna är inspelade under ett tidigt skede vilket innebär att rätten får tillgång till utsagor som är mer ursprungliga. Som jag beskrivit i kapitel 5.2.2 och 5.2.3 är tiden mellan upplevelse och återgivning en faktor som påverkar minnesbilden. Eftersom rätten i detta fall bedömt sönerns utsagor som spelats in i ett tidigt skede finns det inte lika många felkällor att ta hänsyn till. Till exempel finns det inte lika stort utrymme för minnesförskjutningar.

Underinstanserna har tittat på om C.G. haft några särskilda motiv för att falskeligen anklaga sin man för brott, vilken är en av Gregows punkter. Bland annat beaktades en tipsvinst på drygt en miljon som C.G. kvitterat ut. Omständigheterna kring tipsvinsten har dock inte minskat trovärdigheten av det C.G. berättat om de påstådda övergreppen. I de lägre instanserna har frågan om målsägandens tillförlitlighet varit avgörande. Rätten har satt

---

¹¹⁰ Prop 1997/98:55, s.81

¹¹¹ Prop 1997/98:55, s.80

sådan tilltro till hennes uppgifter, tillsammans med sönernas vittnesutsagor och rättsintyget, att utsagan anses tillräcklig stark för att andra friande förklaringar skall anses uteslutna.

Tingsrätten har prövat C.G:s utsaga gentemot Gregows punkter och målsägandets utsagan har klarat dessa angrepp utan att urholkas. Bland annat anser rätten att C.G:s utsaga vinner stöd i övrig bevisning. Vad som måste beaktas här är att vittnesuppgifterna från modern och systemen är indirekta bevis. Jag anser dock, liksom domstolen, att uppgifterna talar för att C.G. under en längre tid vid olika tillfällen berättat för sin mamma och syster om hur hon haft det hemma. Barnens vittnesiakttagelser är däremot direkta bevis och detta ger ett än större stöd för C.G:s berättelse. Barnen har givit ett intryck av att vilja tona ner det som skett, speciellt tydligt är det när de berättar om vad deras pappa skulle ha gjort dem själva. Barnen berättar dock om hur de sett pappa och mamma bråka med varandra och om hur de försökt ta undan mamma för att bråket skulle upphöra. De har också sagt att pappa slagit mamma och dragit henne i håret. Min ståndpunkt är att L.G:s utsaga inte har kunnat sänka värdet av huvudbevisningen i sådan grad att bevisvärdet inte längre räcker för en fällande dom.

Genom att både tingsrätten och hovrätten lagt målsägandens uppgifter till grund för bedömningen har de även dragit slutsatsen att den tilltalade tilltvingat sig samlag såsom åklagaren påstått i åtalspunkten om våldtäkt. I NJA 1992 s. 446 har HD uttalat att det inte är tillräckligt att den ena partens utsaga framstår som mer tillförlitlig än den andra partens för en fällande dom. Dessutom måste det enligt beviskravet vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade utfört brottet som åklagaren påstår. Vad underinstanserna gör är att börja i det slutliga ledet i bevisprövningen vilket innebär att de gör en helhetsbedömning av samtliga omständigheter innan dess att varje del granskats för sig. Detta får till följd att bedömningen grundas på ett allmänt intryck istället för på ett avvägt bevisunderlag. Huvudfrågan i HD var inte första hand målsägandens trovärdighet. I denna del instämmer HD i princip med de lägre instansernas bedömning. I den del av åtalet som innefattar våldtäkt har dock HD gjort en delvis annan bedömning.

Åtalspunkt 2 i målet avser våldtäkt. I gärningsbeskrivningen är våldtäkten inte preciserad närmare i tid än ”någon gång under 2003”. C.G. har varit utsatt för många övergrepp under lång tid och jag vill påstå att detta har satt igång en förblekningsprocess vilket resulterat i att C.G. inte närmare kunnat redogöra för exakt tidsangivelse då våldtäkten ägt rum. Denna felkälla måste beaktas av domstolen. Det normala är att åklagaren individualiserar varje gärning med hänsyn till tid, plats och händelseförlopp. Detta är självklart för att den tilltalade ska ha möjlighet att försvara sig. Genom att inte precisera tidpunkten för den påstådda våldtäkten förhindras L.G. att föra fram motbevisning angående ett alternativt händelseförlopp.

Precis som jag redogjorde för i kapitel 8.3 har HD genom NJA 1991 s. 83 luckrat upp precisionskravet i utsagemålen. HD visade att avsaknad av direkta vittnesiakttagelser och teknisk bevisning inte hindrar att utsagan kan

vara tillräcklig för en fällande dom. Detta förutsätter dock att domstolen genom utredning finner det ha blivit ställt utom rimligt tvivel att den åtalade har gjort sig skyldig till vad som lagts honom till last. Beviskravet är således inte sänkt. Eftersom gärningsbeskrivningen inte är speciellt preciserad avseende våldtäkten måste det ställas krav på bevisningen så att beviskravet kan anses uppfyllt. I målet finns det ingen bevisning utöver parternas utsagor och HD menar att C.G:s utsaga inte uppnår kraven för en fällande dom. HD skriver i domskälen att avsaknaden av stödbevisning i förening med den stora vagheten i tidsangivelsen för den påstådda våldtäkten, samt svårigheter till följd av detta för L.G. att framföra motbevisning, leder till slutsatsen att det inte kan anses vara ställt utom rimligt tvivel att L.G. gjort sig skyldig till den påstådda våldtäkten. Som jag redogjort för i kapitel 4.5 anser inte jag att fallet från 2005 ändrar gällande rätt angående stödbevisning. Istället anser jag att den friande domen är ett resultat av *två* omständigheter, nämligen avsaknad av stödbevisning *samt* opreciserad tidsangivelse av brottet. Enligt min ståndpunkt grundar sig avgörandet på att just de båda omständigheterna föreligger och att det därmed finns ett rimligt tvivel till att den tilltalade gjort sig skyldig till våldtäkt. I svensk rätt finns det inte något formellt krav på stödbevisning och jag menar att domen från 2005 inte ändrar detta faktum.

Ovan förda resonemang visar att både tingsrätten och hovrätten inte gjort en fullgod bevisvärdering i den del av åtalet som avser våldtäkt. Som påpekats flera gånger räcker det inte att en part anses mer trovärdig än den andra för att en fällande dom kan komma att bli aktuell. Här har underrätterna låtit allmänna trovärdighetsintryck få konsekvenser vid bevisvärderingen istället för att genomföra en ordentlig utsageanalys. Eftersom det inte kan anses vara ställt utom rimligt tvivel att L.G. begått den brottsliga gärningen måste åtalet i denna del lämnas utan bifall.

10 Slutsats

Den första delen av frågeställningen går tillbaka till hur bevisvärdering av muntliga utsagor bör utföras enligt svensk lag, dess förarbeten samt doktrin. Denna fråga har jag utrett och löpande besvarat i kapitel 2 och 3. Den andra delen av frågeställningen går ut på att undersöka en del av praxis för att se om domstolarnas metod skiljer sig från vad lag, förarbeten och doktrin gör gällande. Denna fråga har jag behandlat i kapitel 4 och 5. För att problematisera frågeställningen har jag gjort fyra rättsfallsanalyser som presenteras i kapitel 6-9.

Den första delen av frågeställningen bottenar i principen om fri bevisföring och fri bevisvärdering som regleras i RB 35:1. Enligt principen är domaren inte bunden av några givna metoder vid prövningen av bevisens styrka. Denna frihet syftar till att åstadkomma ett korrekt resultat i domen. De krav som uttrycks i förarbetena ger inte heller mycket konkret vägledning för hur en bra bevisvärdering bör genomföras. Den slutsats som kan dras av förarbetena är att avgörandet inte får grundas på rent subjektiva uppfattningar vilket innebär att domarens sociala intressen, moraluppfattningar och fördomar inte får inverka i det enskilda fallet. Istället skall domaren tillämpa en metod som präglas av objektivitet. Objektivitetskravet kräver i domen en redovisning av utredningen samt en analys. För att minimera risken för att subjektiva värderingar påverkar utslaget har lagstiftaren särskilt poängterat att avgörandet inte får grundas på ett helhetsintryck av processmaterialet.

Inom doktrinen har bevisvärderingsmetoderna tema- och värdemetoden presenterats som två matematiska sannolikhetskalkyler. Mig veterligen finns det inga rättsfall där räkneformler använts för att avgöra en utsagas bevisvärde i ett brottmål. Att tänka i matematiska och statistiska banor vid bevisvärderingen anser jag inte vara en meningsfull metod då den inte sammankopplas till verkligheten på ett tydligt sätt. Den bevisvärderingsmodell som jag förespråkar, tillsammans med många andra, är istället en metod som går ut på att ställa upp och pröva alternativa hypoteser. Genom denna metod bevisas det påstådda brottet genom att friande hypoteser gallras bort. Min slutsats, att det är en praktiskt användbar bevisvärderingsmodell som förbättrar säkerheten vid bevisprövningen, har jag kommit fram till bland annat genom rättsfallsanalysen av NJA 1980 s. 725.

Jag har funnit att psykologi hör samman med den juridiska bevisvärderingen. Det finns beteendevetenskaplig kunskap som, om den analyseras kritiskt och används på rätt sätt, kan medföra att rättssäkerheten höjs. Eftersom detta måste vara varje rättsstats mål menar jag att utbytet av kunskaper skulle medföra en bättre bevisvärdering av muntliga utsagor. Jag har dock nått den slutsatsen att vittnespsykologer som regel inte skall användas vid rättegången. Istället förordar jag att domstolen skall skaffa sig

en bredare allmän kompetens inom vittnespsykologi för att möjliggöra så korrekta domar som möjligt.

Vid bevisvärderingen måste domaren motstå flera av de psykologiska mekanismer som framkommer vid komplexa relevansbedömningar. Genom att vara medveten om och beakta dessa begränsas risken för att irrelevanta och subjektiva värderingar påverkar avgörandet. En sådan mekanism är benägenheten att börja i det slutliga ledet i bevisprövningen och göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter innan dess att varje del granskats för sig. Det viktiga i detta sammanhang är att bedömningen inte får grundas på ett allmänt intryck utan istället på ett avvägt bevisunderlag. Domaren måste göra bedömningar och avvägningar av såväl juridisk som psykologisk karaktär. Enligt den minnespsykologiska forskningen beskrivs minnet som något levande som ständigt är i rörelse. Om värderingen av om en utsaga är trovärdig eller inte grundar sig på en känsla eller intryck ligger tyngdpunkten på det sista ledet i beviskedjan. Den tid som gått från det att händelsen ägt rum fram till rättegången kan ha påverkat utsagans utformning vilket är en bland många felkällor som måste beaktas vid bevisvärderingen. Varje utsaga måste beaktas som en beviskedja. Varje led i beviskedjan måste undersökas var för sig, med hänsyn tagen till felkällor, innan en helhetsbedömning av utsagan kan genomföras.

Den andra delen av frågeställningen fokuserar på en del av praxis och hur bevisvärderingen kan se ut i praktiken, det vill säga om domstolarnas metod vid bevisvärderingen skiljer sig från vad lag, förarbeten och doktrin gör gällande. I rättsfallsanalyserna har jag noterat att metoderna för bevisvärdering av muntliga utsagor skiljer sig åt från fall till fall. Jag anser att det viktiga är att resultatet av utredningen motiveras av domstolen och att en ordentlig analys görs. Av bakgrund till de fyra centrala rättsfall jag analyserat vill jag hävda att kravet på fullgod utredning och analys av den muntliga utsagan inte tillgodoses på ett helt tillfredsställande sätt. Detta synes framförallt vara fallet i tingsrätterna men även i viss mån i hovrätterna. HD har genom sin rättsskapande funktion visat hur en del av en sådan analys kan genomföras genom att använda sig av Gregows kriterier. I domskälen till NJA 1980 s. 725 och NJA 1991 s. 83 riktas uppmärksamheten mot de kriterier som en muntlig utsaga bör klara. Bland annat skall berättelsen vara detaljerad och konsekvent och finns det annan bevisning i målet skall utsagan vara förenlig med denna. Om utsagan ändras under processens gång måste målsäganden kunna förklara detta. Motiven för utsagan måste också ifrågasättas.

De rättsfall jag analyserat visar, framförallt i underrätt, att allmänna trovärdighetsintryck får konsekvenser vid bevisvärderingen av muntliga utsagor. Domskälen ger ibland intryck av att utsagan gett ett trovärdigt intryck eller intryck av att vara självupplevd och detta har använts som en sammanfattande bedömning av utsagans tillförlitlighet. Vad jag saknar är en mer djupgående utsageanalys, som ofta utesluts. Som HD ger uttryck för i NJA 1992 s. 446 räcker det inte att målsäganden är mer trovärdig än den tilltalade för att en fällande dom skall kunna komma till stånd. Domstolen

måste bedöma om målsägandens utsaga, tillsammans med eventuell annan samverkande bevisning, är tillräckligt stark för att andra friande förklaringar är uteslutna och beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel” därmed är uppfyllt.

Även om bevisprövningen är fri anser jag att det behövs någon form av metodik eller struktur för att ett godtagbart resultat skall uppnås. Genom att rätten använder sig av någon form av modell vid bevisprövningen av muntliga utsagor leder, enligt min ståndpunkt, till en minskning av risken för en subjektiv och allmän bedömning. De kriterier jag redogjort för är endast något som kan betraktas som riktlinjer som *bör* följas. Det primära är inte *hur* rätten utför bevisvärderingen, istället är det viktiga att resultatet av utredningen motiveras av domstolen och att en ordentlig analys görs.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop 1986/87:89 Ett reformerat tingsrättsförfarande.

Prop 1997/98:55 Kvinnofrid

SOU 1938:44 Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 2001:103 En modernare rättegång.

Litteratur

Bring, Thomas, Diesen, Christian, Wahren, Alexandra: *Förhör*. Upplaga 2:2. Stockholm 2005.

Christiansson, Sven-Åke: *Rättspsykologi. Den foreniska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*. Natur och kultur. Borås 1996.

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. Nordstedts juridik. 3:e upplagan. Stockholm 2007.

Diesen, Christian: *Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys. Metodlikheter och metodskillnader*. Juridisk tidskrift 1999-2000, s.298-311.

Diesen, Christian: *Recension av Pär Anders Granhags bok Vittnespsykologi*. Juridisk tidskrift 2001/02 s. 678-681.

Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*. Nordstedt juridik. Upplaga 1:3. Stockholm 2002.

Diesen, Christian (red): *Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis*. Nordstedts juridik. Upplaga 1:1. Stockholm 1997.

Diesen, Christian (red): *Bevis 6. Sexuella övergrepp mot barn*. Nordstedts juridik. Stockholm 2001.

Diesen, Christian (red): *Brottsoffrets rätt*. Juristförlaget. Stockholm 1995.

Diesen, Christian: *Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål*. Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet, 1996/97 s.525-535.

Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun, Pettersson, Tove: *Likhet inför lagen*. Natur och kultur. Falun 2005.

Edelstam, Henrik: *Sakkunnigbeviset. En studie rörande användning av experter inom rättsväsendet*. Iustus förlag, Göteborg 1991.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik: *Rättegång fjärde häftet*. Upplaga 6:7. Nordstedts juridik AB, Stockholm 2006.

Granhag, Pär Anders: *Vittnespsykologi*. Studentlitteratur. Lund 2001.

Gregow, Torkel: *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*. Svensk Juristtidning 1996, s. 509-523.

Holgersson, Astrid: *Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall*. Pedagogiska institutionen Stockholms universitet, Edsbruk 1990.

Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor*. Iustus förlag, Uppsala 1987.

Samuelsson, Per E: *Att förhöra ett vittne*. 2:a upplagan. Thomson fakta. Stockholm 2005.

Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Nordstedts juridik, Stockholm 2007.

Svensson, Bo: *Felaktigt dömda – några synpunkter med anledning av en rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*. Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet. Årgång 18. 2006-07, nr 2 s. 375-383.

Wiklund, Nils, Sjöström, Ulla (red): *Svensk vittnespsykologi. Utsagepsykologi i teori och praktik*. Studentlitteratur. Lund 2004.

Internetkällor

<http://www.juridicum.su.se/jurweb/kontakt/person.asp?personid=25> (2007-12-03)

Rättsfallsförteckning

NJA 1980 s. 725
NJÄ 1991 s. 83
NJÄ 1992 s. 446
NJÄ 1993 s. 68
NJÄ 2003 s. 323
NJÄ 2004 s. 437
NJÄ 2005 s. 712